

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ÇOK YÖNLÜ BİR İNCE DİPLOMASİ UYGULAMASI: SİYASAL, HUKUKSAL ve ASKERÎ BOYUTLARIYLA HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASI SÜRECİ (1921-1939)

BÜLENT ŞENER*

ÖZ

Misak-ı Millî sınırları içerisinde yer alan İskenderun Sancağı (Hatay), gerek Millî Mücadele döneminde gerekse Lozan Barış Antlaşması sırasında ve sonrasında Türk dış politikasının hassasiyet noktalarından birini oluşturmuştur. İçerisinden geçilen dönemin şartlarının zorlaması sonucunda Ankara İtilafnamesi (1921) ve Lozan Barış Antlaşması'yla (1923) Misak-ı Millî sınırları dışında kalan Hatay, 1930'lu yılların ikinci yarısıyla birlikte Türkiye'nin dış politikasında birincil önceliğe haiz bir mesele haline gelmiştir. Bu çerçevede, Hatay'ın Türkiye'ye dahil edilmesi sürecinde uluslararası ortamda uygulamaya konan dış politikanın temelinde yer alan caydırıcı diplomasi stratejisi, büyük ölçüde Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel hassasiyeti ve uluslararası konjonktürü iyi tahlil edip; konuyla ilgili olarak ortaya koyduğu gerçekçi, pragmatist ve meşruiyete dikkat eden tutum ve davranışlar çerçevesinde şekillenerek, uluslararası hukuk ve diplomasi yoluyla Türk dış politikası tarihinde önemli bir başarıya imza atılmıştır. Bu çalışmada; Hatay'ın, Türkiye'ye katılması sürecinde ortaya konan dış politika ve bu süreçte izlenen caydırıcı diplomasi stratejisi askerî, siyasi ve hukuksal boyutlarıyla ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İskenderun Sancağı, Hatay Sorunu, Caydırıcı Diplomasi, Mustafa Kemal Atatürk, Ankara İtilafnamesi (1921).

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/TÜRKİYE, bulentsener@yahoo.com

**A MULTIFACETED AND SUBTLE DIPLOMACY PRATICE
IN THE TURKISH FOREIGN POLICY OF THE ATATÜRK
PERIOD: THE PROCESS OF HATAY'S INCLUSION IN
TURKEY WITH ITS POLITICAL, LEGAL AND MILITARY
DIMENSIONS (1921-1939)**

ABSTRACT

The District of İskenderun (Hatay), which is included in the borders of the National Pact, has always been a vulnerable issue for Turkish foreign policy both in the Period of National Struggle and during and after the Lausanne Peace Treaty. Hatay was excluded from the Treaty of Ankara (1921) as a result of the circumstances of the time and was left out of the National Pact territory by the Lausanne Peace Treaty (1923). However, it became one of the priorities of Turkish foreign policy in the late 1930s. Dissuasive diplomatic strategy was the foundation of Turkish foreign policy during Hatay's annexation into Turkish territory. It was mainly shaped by Mustafa Kemal Atatürk's personal attention as well as his realistic and pragmatist behaviors and careful attitude about legitimacy, and by means of international law and diplomacy that led to a great success in Turkish foreign policy. This study will evaluate the foreign policy and dissuasive diplomatic strategy that was followed during Hatay's annexation into Turkish territory and its military, political and legal dimensions.

Keywords: Dissuasive Diplomacy, The District of Iskenderun, The Hatay Question, Mustafa Kemal Atatürk, The Treaty of Ankara (1921).

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1516 yılında Memluk Devleti'yle yaptığı Mer-cidabık Savaşı sonunda Suriye'de başlayan hâkimiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Savaş öncesinde İngiltere ile Fransa arasında 16 Ma-yıs 1916 tarihinde gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'yla Suriye toprakları Fransa'nın nüfuz bölgesi olarak belirlenmişti. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri'yle im-zaladığı Mondros Mütarekesi'nin ardından, İngiltere'nin söz konusu mütare-kenin 7. maddesine dayanarak (İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde, herhangi stratejik noktayı işgal hakkına haiz olacaktır); 9 Kasım 1918'de İskenderun'a asker çıkarması ve daha sonra da burayı Fransa'nın işgaline bırakması¹, İskenderun sancağı ve Antakya/Hatay bölgesinde² yaklaşık üç yıl kadar sürecek olan bir silahlı mücadele dönemini başlatmıştır³.

Türkiye'nin bir parçası olan İskenderun sancağının Misak-ı Millî sınırları içerisinde olmasına rağmen, Fransa tarafından işgal edilmesi ve orada yaşa-nılan olaylar, başta Mustafa Kemal Paşa [Atatürk] olmak üzere TBMM'nin dikkatini çekmiş ve bu Türk toprağının anavatana katılabilmesini sağlamak

- 1 İskenderun Bölgesi, İngiltere ile yapılan gizli bir anlaşma ile Fransa'ya bırakılmış, Fransa, 27 Kasım 1918'de Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri tarafından yayınlanan bir kararname ile "İskenderun sancağını" kurmuştur. Buna göre sancak idari sınırını, merkez İskenderun olmak üzere Antakya, Reyhanlı (Harim) ve Belen kazaları oluşturmaktadır. Bkz. Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.11.
- 2 Osmanlı İmparatorluğu döneminde, İskenderun sancağı olarak adlandırılan bölge, 1856 Is-lahat Fermanı'ndan sonra mutasarrıflığa dönüştürülmekle birlikte gerek yerel, gerek Türk, gerekse uluslararası belgelerde "İskenderun Sancağı" ya da kısaca "Sancak" olarak geçen İskenderun-Antakya/Hatay bölgesidir. Söz konusu bölgeye "Hatay" adı 1936 yılında Musta-fa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir. Sorunun uluslararası kamuoyunda tartışılmaya baş-lanacağı 1936 yılından itibaren, bölgenin Türk kimliğine vurgu yapmak üzere kullanılmaya başlanan "Hatay" adı, "Güneş-Dil Teorisi"nin en gözde olduğu döneme denk gelmişti ve bu nedenle söz konusu teoriyle de arasında ilişki kurulmuştur. Buna göre, Ortaasya'da ku-rulmuş olan "Hatay Devleti"nden gelen "Eti", "Ata", "Hata", "Hatay" kelimeleri aynı kök-ten türemiş Türkçe sözcüklerdi. Böylece, bir yandan Anadolu uygarlıklarından Hititler'in Türklüğü kanıtlanmış oluyor, diğer yandan da İskenderun-Antakya bölgesinde yaşayanların Türklükleri kesinleşiyordu. Bkz. Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I (1919-1980), Baskın Oran (Edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 280.
- 3 Mustafa Budak, "TBMM Gizli Celse Zabıtlarına Göre Lozan Konferansı ve İskenderun Sancağı", **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, S 2 (1996), s. 39.

yönünde Millî Mücadele dönemi şartları içerisinde elden gelen azami duyarlılık ve gayret sarf edilmiştir⁴. Nitekim, TBMM'nin açılışından kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa [Atatürk] 1 Mayıs 1920'de TBMM kürsüsünden; "...*Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudud meselesi tayin ve tespit edilirken hudud-ı millimiz İskenderun'un cenubundan geçer. Şarka doğru uzanarak Süleymaniye'yi Musul'u, ve Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik!*"⁵ sözlerini sarf ederek bu konudaki kararlılığı daha ilk andan ortaya koyacaktır.

Fransız işgaline karşı İskenderun sancağında sürdürülen silahlı mücadele⁶ Anadolu'da sürdürülen "Millî Mücadele"nin Sakarya Savaşı'yla birlikte önemli bir başarı kazanması üzerine, Fransa'nın TBMM Hükümeti ile yakınlaşmak istemesi sonucunda 20 Ekim 1921'de akdedilen Ankara İtilafnamesi'yle sona ermiş ve İskenderun sancağı için –ayrıntılına çalışmanın ilgili bölümünde değinilecek olan– özel bir yönetim tesis edilmiştir. Diğer taraftan, San Remo Konferansı'nda 25 Nisan 1920 tarihinde Fransa'nın mandası altına bırakılan Suriye'nin bu durumu, 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanmış; Lozan Barış Konferansı sırasında Suriye genelinde ve İskenderun Sancağı özelinde konuya ilişkin önemli tartışmalar yaşansa da; buranın, Türkiye'ye dahil edilmesi noktasında başarıya ulaşılammış ve Ankara İtilafnamesi (1921) temelinde ortaya çıkan mevcut durum tüm taraflar açısından kabul edilmiştir. Türkiye, 1920'li yıllar boyunca İskenderun sancağına ilişkin bu özel durumun varlığı sayesinde çoğunluğu Türk olan bölgeyle olan sosyal ve

4 Nitekim Mustafa Kemal Paşa [Atatürk], daha Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı sırasında bölgenin işgaline karşı çıkarak Tayfur Sökmen'in 31 Mayıs 1920'de bölgenin Misak-ı Millî sınırları içinde olup olmadığı ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini soran telgrafına verdiği cevapta, Sancak bölgesinin Misak-ı Millî sınırları içinde olduğunu ve Maraş'taki H. Kolordu ile temas ederek faaliyetlere devam edilmesini istemiştir. Bu direktif doğrultusunda Sancak Türkleri "Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurmuşlar ve Maraş'taki II. Kolordu ile temas halinde Fransızlara karşı mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C 4, Tan Matbaası, İstanbul, 1939, ss.980-1030; Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, ss.38-56.

5 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. TBMM'nde ve CHP Kurultaylarında (1919-1938)**, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961, s.74.

6 Hatay ve Adana'nın Fransızların eline geçmesiyle Ermeniler de buralarda hâkim olabilmek için harekete geçmiş, böylece sadece Türkler ile Fransızlar arasında değil, Ermeniler ile Türkler arasında da büyük gerginlikler ve çatışmalar yaşanmıştır. Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, s.945.

kültürel bağlarını muhafaza etmiş; ahdi hukukunu daima gözeterek bölgedeki siyasal gelişmelere duyarlı olmuştur.

1930'lu yıllara gelindiğinde, Fransa ile Suriye arasında 1936 yılında imzalanan bir antlaşmayla Suriye'deki manda yönetiminin sona ermesine ve Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasına yönelik atılan bu adımla birlikte; Türkiye için, İskenderun Sancağı Sorunu/Hatay Sorunu yeniden gündeme gelecek ve uluslararası alanda yürütülen etkili ve kararlı bir caydırıcı diplomasi stratejisi⁷ sonucunda Hatay Sorunu'nun çözümü iki ayrı aşamada (Hatay'ın bağımsızlığını kazanması ve Türkiye'ye katılması şeklinde) gerçekleşecektir. Şüphesiz, Hatay Sorunu'nun çözümüne giden yolda izlenen diplomasiyi uluslararası alanda kararlı, etkin ve sonuç alıcı kılan en önemli faktörlerin başında Mustafa Kemal Atatürk'ün konuya ilişkin kişisel hassasiyeti ve uluslararası konjonktürü yakından takip ederek öngörülü bir yaklaşım temelinde gerçekçilik, pragmatizm ve meşruiyet kalıplarının dışına çıkmadan uluslararası alanda yürüttüğü sözlü, yazılı ve fiili tutum ve eylemlerin varlığı gelmektedir.

Bu çalışmada, Atatürk dönemi Türk dış politikasının en önemli olaylarından ve başarılarından birini temsil eden Hatay'ın bağımsızlığını kazanması ve Türkiye'ye katılması sürecinde ortaya konan caydırıcı diplomasi stratejisinin askerî, siyasi ve hukuksal boyutları tarihsel arka plan eşliğinde ele alınıp değerlendirilecektir.

1. 20 Ekim 1921 Tarihli Ankara İtilafnamesi ve İskenderun Sancağı'nın Statüsü

Birinci Dünya Savaşı sonunda İskenderun sancağı, Fransa'nın nüfuz bölgesine dâhil edilmişti⁸. Fakat, Fransa'nın savaş sonrasında nüfuz bölgelerinde-

7 “Caydırıcı diplomasi”, genel olarak rakibin eylemini ilk aşamada önlemeyi amaçlayan bir zorlama stratejisidir. Diğer bir deyişle bu stratejide, rakibin daha henüz başlamamış bir eylemine karşı onu bu eylemden vazgeçirmeye yönelik bir stratejidir ve bu yönüyle kısmi askerî kuvvet kullanımının da devrede olduğu “zorlayıcı diplomasiden” ayrılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, “caydırıcılık”, savunma durumundaki bir devletin çıkarlarına yönelik tehdit henüz gerçekleşmemişken, söz konusu devletin çıkarlarını korumak üzere, rakibini belirli bir tür eyleme kalkışmaması için, bu hareketin maliyeti ve riskinin, getirmesi ümit edilen kazançtan daha büyük olacağını rakibe kabul ettirmeye ve ikna etmeye yönelik tavrını ve bu yöndeki askerî, siyasi ve diplomatik eylemlerini yansıtmaktadır. Bkz. Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss.23-25.

8 İngiltere, Fransa ve bir ölçüde de Çarlık Rusyası'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'daki toprakları üzerinde nüfuz kurmaya yönelik siyasi ve kültürel faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte, bu

ki varlığı, askerî ve özellikle de ekonomik olarak çok pahalıya mal olmaya başlamıştır. Bu durum üzerine Fransa Hükümeti tarafından Ankara'ya gönderilen Franklin Bouillon aracılığıyla 9 Haziran 1921'de yani Sakarya Meydan Savaşı'ndan önce, Ankara Hükümeti'yle bir anlaşmaya varmak için hazırlık temaslarında bulunulmaya başlanmıştır. 13 Haziran 1921'de resmîyet kazanacak bu temasların sonucu olacak anlaşma ise Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra ortaya çıkacaktır⁹. Millî Mücadele döneminde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan ve iki taraf arasındaki savaşı sona erdiren nitelikteki söz konusu anlaşma olan 20 Ekim 1921 tarihli Anka-

faaliyetler İngiltere'nin (Fransa ve Çarlık Rusyası'nın bilgisi dışında) Arap liderleriyle gizli bir şekilde yürüttüğü temaslar şeklinde sürerken, diğer taraftan bu ülkeler arasında da Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşımı konusunda da bir dizi görüşmeler ve gizli nitelikte anlaşmalar yapılmıştır. Bu çerçevede İngiltere ve Fransa'nın arasında (Çarlık Rusyası'nın da onayıyla) 1916 yılında Sykes-Picot Antlaşması adı altında gizli bir anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmaya göre, Çarlık Rusyası'na Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı verilirken; Fransa'ya Doğu Akdeniz bölgesi, Adana, Antep, Urfa, Diyarbakır, Musul ve Suriye verilmekte; İngiltere'ye ise Hayfa ve Akka limanları, Bağdat ve Güney Mezopotamya verilmekteydi. Antlaşmaya göre ayrıca, Fransa ve İngiltere'nin elde ettikleri topraklarda bir Arap devletleri konfederasyonu ya da tek bir Arap devleti kurulacak, İskenderun serbest liman olacak, Filistin'de (kutsal sayılan bir yerleşim yeri olması nedeniyle) bir uluslararası yönetim kurulacaktı. Çarlık Rusyası'nın 1917 tarihli Bolşevik Devrimi'yle yerini Bolşevik Rusya'ya bırakmasıyla, yeni Sovyet yönetimi söz konusu antlaşmanın geçersizliğini ilan ederken, antlaşmanın gizli olduğu da ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri'yle 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nden sonra, İngiltere ve Fransa, Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgal etmeye başlarken; İngiliz birliklerinin 1 Kasım 1918'de Musul'a girmeleri ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı yerlerini işgal etmeleriyle birlikte Sykes-Picot Antlaşması geçerliliğini yitirmiştir. Ancak, Fransa, Sykes-Picot Antlaşması gereğince, İskenderun sancağının da içinde bulunduğu Suriye'ye hakim olma isteğini sürdürmeye devam etmiştir. Fransa bu isteğini, 18 Ocak 1919-16 Ocak 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı'nda gündemde tutarak, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. Maddesi'nde öngörülen "manda" sistemi içinde Ortadoğu topraklarında "manda" rejimlerinin uygulanması yönündeki kararın kabule edilmesiyse gerçekleştirebilmiştir. 1920 Nisan'ın da toplanan San Remo Konferansı'nda ise, İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki "manda" rejimlerini aralarında paylaşmışlar ve bunun sonucunda Suriye ve Lübnan toprakları Fransa'nın mandaterliğine bırakılmıştır. Bkz. Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, s.950; Mustafa Tayfun Üstün, "An Example for Socio-Economic Interactions in the Sanjak of Alexandretta in the Mandate Period (1921-1938): An Evaluation of the Document in Keshishian Family Heritage", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 3, S 6 (Aralık 2016), ss.59-60; Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **Bilgi**, S 48 (Kış 2009), s.140; Harun Bodur, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s.161.

9 Süleyman Hatipoğlu, **Millî Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, s.165

ra İtilafnamesi'yle (Türk-Fransız Antlaşması) İskenderun sancağının statüsü tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, Antlaşma'nın 7., 8. ve 10. maddeleri, daha sonra ortaya çıkacak olan Hatay Sorunu açısından önem taşımaktadır. Söz konusu Antlaşma'nın 7. maddesine göre, İskenderun sancağı için özel bir yönetim şekli oluşturulurken; bu bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanması hakkı kabul edilmiş ve Türk dilinin bu bölgede resmi bir niteliğe sahip olması hükme bağlanmıştır. Antlaşma'nın 8. maddesiyle, Türkiye-Suriye sınırı tespit edilirken; sınır, İskenderun Sancağı'nı Fransa'nın mandaterliğindeki Suriye'ye bırakacak şekilde genel olarak çizilmiştir. Yine aynı maddede; Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolu Türkiye'ye bırakılırken; iki ülkenin bu demiryolundan yararlanma konusunda aynı haklara sahip olması kabul edilmiştir. Antlaşmanın 10. maddesinde ise, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının Fransa'nın göstereceği bir Fransız şirketine devredilmesi kararlaştırılırken; Türkiye'nin, Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında bulunan demiryoluyla askerî amaçlı ulaşım yapma hakkına sahip olması kabul edilmiştir. Antlaşmanın bu hükümlerinin dışında, ayrıca antlaşmayı imzalayan Fransız temsilcisinin Türk tarafına verdiği ek mektupların ikincisinde; İskenderun ve Antakya/Hatay bölgeleri için özel bir bayrak seçme hakkının verilmesi konusunda Fransız temsilcisi kendi hükûmeti nezdinde girişimlerde bulunacağı taahhüdünü verirken; Türk bayrağı taşıyan gemilerin İskenderun limanından yararlanma konusunda eksiksiz bir özgürlüğe sahip olmaları kararlaştırılmıştır. Söz konusu ek mektupların üçüncüsünde ise; İskenderun sancağında uygulanacak özel yönetim konusunda, Türk çoğunluğunun bulunduğu bölgelerin genellikle Türk soyundan olan memurlarca yönetileceğinin belirtilmesi Fransız temsilcisi tarafından yararlı görülmüştür¹⁰.

Neticede, antlaşmada ve ek mektuplarda karara bağlanan hususlar çerçevesinde, özel bir yönetim şekli öngörülen İskenderun sancağının Fransa'nın mandaterliğindeki Suriye sınırları içerisinde kalması kabul edilmekle birlikte, yine aynı hususlar çerçevesinde Türkiye için de açık bir kapı bırakılmış olmaktadır. Dolayısıyla, Misak-ı Millî sınırları içerisinde addedilen İskenderun sancağının o gün için anavatanından ayrı kalmasının kabul edilmesi mecburiyeti doğmasına

10 Ankara İtilafnamesi'nin ve ek mektupların metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, ss. 50-60.

rağmen; Millî Mücadele'nin henüz sonuçlanmadığı bir sırada, askerî ve siyasi gerekliliklerden hareket edilerek ele alınan ve Millî Mücadele'nin başarısı açısından büyük avantajlar doğuran bu antlaşma¹¹, zaman içerisinde ortaya çıkacak olan gelişmelerle birlikte Türkiye'nin Hatay Sorunu'nu tekrar gündeme getirmesine de bir başlangıç teşkil edecektir. Nitekim, Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra 2 Kasım 1921'de, İskenderun-Antakya/Hatay bölgesinin ileri gelenlerinden olan ve Fransızlara karşı mücadele yürüten Tayfur Sökmen'i (ki daha sonra 1938'de kurulacak Hatay Devleti'nin ilk ve tek cumhurbaşkanı olacaktır) ve Faruk Cengiz'i TBMM'deki odasında kabul eden Mustafa Kemal Paşa'nın [Atatürk] bu konudaki sözleri, Türkiye'nin meseleden vazgeçmediğini ortaya koymaktadır:

“Memleketimizin içinde didiştığı davaları biliyorsunuz, dünya[nın] bizimle muhasama [hususet/çekişme/düşmanlık] halinde bulunduğu bir durumdayız. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Anteb'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edeceklerdir. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de [Hatay'ın da] tahliyesi üzerinde büyük gayret sarfettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız.”¹²

Benzer bir yaklaşım, Ankara İtilafnamesi (1921) müzakerelerinin oldukça çetin geçtiği sırada¹³, Türk Heyeti Başkanı Yusuf Kemal Bey'in [Tengir-

- 11 Antlaşmayla ilk defa Batılı bir ülke TBMM hükümetini resmen tanımış olurken, Türkiye'ye karşı izlenecek politika konusunda Batılı ülkeler arasındaki ayrılık da daha belirgin hale gelmiştir. Diğer taraftan, Fransa'nın işgal ettiği güney bölgelerinden çekilmesiyle birlikte Türk ordusu ağırlığını bütünüyle Batı cephesine vererek; Yunanistan'a karşı bu cephede daha güçlü mücadele verme olanağını elde etmiştir. Ayrıca, Fransa'nın çekilirken bıraktığı silah ve cephane de buna katkıda bulunmuştur.
- 12 Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s.63.
- 13 Ankara İtilafnamesi'nin görüşmeleri yapıldığı sıralarda Fransızlar Colonel Melangeau başkanlığında bölgeye bir heyet göndererek bölgenin ileri gelen Türk liderleriyle görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmeler, bu sırada İskenderun'da bulunan Rasim Yurtman ile Abdurrahman Melek de katılmışlardır. Heyet başkanı Melangeau, Türklere nasıl bir idare istediklerini sorduğunda, Yurtman ve Melek; “*Her şeyden önce anavatanımız olan Türkiye'ye iltihak istiyoruz*” cevabını vermişlerdir. Bu cevaba karşılık Melangeau, bunun mümkün olmadığını, maksatlarının bölgede Fransız mandası altında kalan Türkleri memnun edecek olan bir idare şeklini tayin etmek olduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine Yurtman ve Melek; “*Öyleyse Suriye'den ayrı bir bölge olarak burada hususi bir idare kurmalısınız. Millî ve içtimai Türk üstünlüğünün hâkim kılınmasını isteriz*” demişlerdir. Melek'e göre böylelikle, bu toplantıda ileride kurulacak olan “Müstakil İskenderun Sancağı”nın sınırları da bir nevi tespit edilmiştir. Bkz. Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, ss.6-7.

şenk] anılarında da görülmektedir. Yusuf Kemal Bey, bu anlaşma ile Ankara Hükümeti'nin tüm isteklerinin gerçekleşmediğini ve Fransız Delegasyonu Başkanı Franklin Bouillon'un olumsuz cevaplarını mecburen kabul ettiklerini; zira o dönemde hükümetin, Fransa'ya dayanarak Avrupa'da bir pence-re açmaya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Yusuf Kemal Bey, anlaşmanın imzalanmış olmasına rağmen, eksik kaldığını; sınırın güneyinde kalan Türk topraklarının ve halkının asla unutulmayacağını; buraların bir gün yeniden Türkiye'ye dâhil olması için Türk çocuklarının mücadele edeceklerini Fransız Delegasyonu Başkanı Bouillon'a açıkça söylemiştir¹⁴. Diğer taraftan, İskenderun sancağının Misak-ı Millî sınırları dışında kalmasından dolayı TBMM'de de sert tartışmalar olmuş; hatta bu yüzden anlaşmanın kabul edilmeme ihtimali bile ortaya çıkmıştır. Durumun ehemmiyetini gören Gazi Mustafa Kemal Paşa [Atatürk], TBMM'nin 16 Ekim 1921 tarihli gizli oturumunda söz alarak, "...Misak-ı Millimizde muayyen ve müspet hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır"¹⁵ sözlerini sarf ederek, dış politika anlayışındaki gerçekçiliğini, pragmatizmini ve uzak görüşlülüğünü ortaya koymuştur.

2. İskenderun Sancağına İlişkin Gelişmeler ve Türkiye-Suriye Sınırının Çizilmesi Sorunu (1923-1932)

Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından sonra, 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla da Ankara İtilafnamesi'nin hükümleri teyit edilmiştir (3. Maddesi'nde)¹⁶. Bu çerçevede, 1923 yılından sonra, Fransız

14 Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, ss.291-300.

15 Bkz. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C II, Mürşit Balabanlılar (Yay. Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s.355.

16 Lozan Barış Konferansı devam ederken; İskenderun Sancağı'nın statüsü, TBMM'nin gizli oturumlarında hararetle tartışılmasına sebep olmuş ve milletvekillerince dönemin hükümeti olan ve başında Hüseyin Rauf Bey'in [Orbay] bulunduğu IV. İcra Vekilleri Heyeti sert bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirilerin ana nedenini İskenderun sancağının özel statüsünü belirleyen Ankara İtilafnamesi'nin geçici bir mukavele niteliği taşıması oluşturuyordu. Eleştiri getiren milletvekillerinin temel endişesi, Misak-ı Millî sınırları içinde yer alan İskenderun sancağının statüsünün Lozan Barış Konferansı'nda sağlam güvencelere bağlanıp bağlanamayacağı hususuydu. Zira, Ankara İtilafnamesi de TBMM'de onaylanırken, bu itilafnamenin geçiciliğine atıfta bulunularak barış görüşmeleri sırasında yeniden ele alınacağı taahhüdünde de bulunulmuştu. Ancak, Türkiye'nin o dönemde barışa ihtiyacı vardı ve hiçbir sınırlamanın olmadığı bağımsız ve millî egemenliğe dayalı yeni bir Türk Devleti'ni uluslararası alanda kabul ettirmek gerekiyordu. Misak-ı Millî'de ortaya konan ilkeler, gerçek bir barış ve gelecek için kabul edilmesi mümkün olacak

Hükûmeti genel olarak Suriye “manda”sında uyguladığı adem-i merkeziyet siyasetine sadık kalarak Ankara İtilafnamesi’nde İskenderun sancağı için kabul edilen özel rejimi muhafaza etmiştir¹⁷. Öte yandan, 1925 yılında Suriye’de bazı güçlüklerle karşılaşan Fransız Hükûmeti, M. de Jeunenel’i Suriye’ye yüksek komiser olarak tayin etmiştir. Yüksek Komiser Jeunenel’in izlediği liberal politika, Suriye ve İskenderun sancağı halkları arasında kendilerine muhtariyet verileceği umudunu doğurmuştur. Nitekim, Ocak 1926’da İskenderun sancağının Suriye Meclisi’ndeki temsilcileri, sancağın Suriye’den ayrılıp doğrudan doğruya Fransız Yüksek Komiserliği’ne bağlanmasını talep etmeleri karşısında Fransa, bu isteği kabul ederek İskenderun sancağı temsilcilerinin ayrı bir meclis kurmalarına izin vermiştir. Bu meclisin, Mart 1926’da bir anayasa hazırlayarak sancağın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine; Suriye resmî makamları buna itiraz etmişlerdir. Bunun üzerine, Fransa’nın aracılığıyla Suriye resmî makamları ile İskenderun sancağının temsilcileri arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, 12 Haziran 1926’da, İskenderun Sancağı Meclisi aldığı karardan dönerek; sancağın Suriye devleti içinde muhtar bir bölge olarak kalmasına karar vermiştir¹⁸.

Görüldüğü gibi, Ankara İtilafnamesi’nin İskenderun sancağına ilişkin hükümlerinin uygulanması hususu, Türk-Fransız ilişkilerinde genel olarak bir soruna yol açmazken, Türkiye-Suriye sınırının tespit edilmesi meselesi 1925 yılından itibaren Türkiye ile Fransa arasında önemli bir uyuşmazlık konusunu teşkil etmeye başlayacaktır. Ankara İtilafnamesi’nin 8. maddesine göre; antlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra, Türkiye-Suriye sınırını kesin olarak çizmek üzere karma bir komisyon kurulacaktı. Ancak söz konusu komisyon 1925 Eylül’ünde kurulabilmiş ve komisyonun çalışmaya başlamasıyla birlikte sınırın çizilmesinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, Türkiye

özverinin sınırını tayin etmekle birlikte; burada esas alınması gereken temel parametre millî egemenlik ve bağımsızlıktı. İşte bu nedenlerle, IV. İcra Vekilleri Heyeti, Mustafa Kemal Paşa’nın [Atatürk] desteğiyle ihtilafı toprak konularını barış sonrası döneme bırakarak öncelikle yeni Türk devletinin siyasi, iktisadi ve mali bağımsızlığını temin edecek bir barış antlaşmasının yollarını aramış ve sonunda da Lozan Barış Antlaşması’nı ortaya çıkarmakta muvaffak olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Budak, “TBMM Gizli Celse Zabıtlarına Göre Lozan Konferansı ve İskenderun Sancağı”, ss.39-46.

17 Mehmet Gönlübol, Cem Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Mehmet Gönlübol (Edt.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.85.

18 Gönlübol ve Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, s.85.

ve Fransa hükûmetleri doğrudan doğruya diplomatik müzakerelere girerek, 18 Şubat 1926'da "Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi"ni parafe etmişlerdir. Söz konusu sözleşme, sadece Türkiye-Suriye sınırını çizmekle kalmayıp; genel olarak Türk-Fransız ilişkilerini de düzenlemekteydi. Buna göre, taraflar, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözecekler ve taraflardan birine yönelebilecek bir saldırı karşısında diğeri tarafsız kalacaktı¹⁹. Fakat bu sözleşme 18 Şubat 1926'da parafe edilmekle birlikte, Fransa hemen imzalamaya yanaşmamıştır. Zira, Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığında, Fransa, İngiltere'yi desteklemekteydi. Dolayısıyla Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin Musul konusundaki kararını kabul edince, Fransa da "Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi"ni 30 Mayıs 1926'da, yani Musul konusundaki Türk-İngiliz anlaşmasından altı gün önce imzalamıştır²⁰.

Bu gelişmeden bir ay sonra, sözleşme uyarınca, tarafsız bir başkanın yönetiminde bir "Türk-Fransız Karma Sınır Komisyonu" kurularak, sınırın çizilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Ancak, sınırın çizilmesi çalışmaları sırasında, Cizre-Nusaybin hattındaki sınırın saptanmasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve tartışmalar yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık Haziran 1929'da sağlanan uzlaşma sonucu giderilebilmiştir. Bunun sonucunda, Haziran 1929-Ekim 1932 tarihleri arasında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan bir dizi anlaşma neticesinde Suriye sınırının çizilmesi sorunu çözüme kavuşturulmuştur²¹. Böylelikle, Türkiye-Fransa ilişkileri 1936 yılına kadar bir gelişme ve yakınlaşma içerisinde devam ederken; Türkiye de Fransa ile ilişkilerde yeni sorunların ortaya çıkmaması için uluslararası alanda İskenderun sancağı konusunda faal gözükmemiş ve bunu kendi dış politikasında gündeme getirmemiştir. Zira, bu dönemde Milletler Cemiyeti'ne de üye olan Türkiye, özellikle Musul deneyiminden sonra İskenderun sancağını gündeme getirmeyerek, statükocu politikasının bir devamı olarak Misak-ı Millî sınırları dışında talebi olmadığını dile getirmiştir. Bununla birlikte İskenderun Sancağı Türkleri hep Türkiye'yi izlemeye devam ederlerken²²; Türkiye de, İskenderun sancağının ileri gelen-

19 Sözleşmenin metni ve sınır düzenlemeleriyle ilgili protokollerin metinleri için bkz. Soy-sal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I (1920-1945), ss. 293-311.

20 Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C I-II, 11, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996, ss. 323-324.

21 İki savaş arası dönemde Türkiye ile Suriye arasında sınır problemiyle ilgili olarak yaşanan tartışmalarla ilgili daha geniş bkz. Yücel Güçlü, "The Controversy Over the Delimitation of the Turco-Syrian Frontier in the Period Between the Two World Wars", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No: 4 (July 2006), ss. 641-657.

22 Melek Fırat'a göre, konuya "dışarıda bulunan Türkler cephesinden baktığınız zaman

leriyle ilişkilerini sıkı tutmaya özen göstermiştir. Örneğin, İskenderun sancağının ileri gelenlerinden Tayfur Sökmen 1932 yılında İstanbul'a taşınmış ve 1933'te "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" başkanı seçilmiştir. Sökmen, bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı'nın Türkiye sınırları dışındaki Türkler için hazırladığı imkânlardan yararlanarak İskenderun sancağında yaşayan Türklerin çocuklarının Türkiye'de eğitim görmelerini sağlamak için girişimlerde bulunurken; 1934 yılında, Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifiyle, İskenderun sancağı konusunda daha yakından çalışabilmesi için Antalya Bağımsız Milletvekili²³ seçilmiştir²⁴.

Kıbrıs ve Hatay ayrıcalıklıdır; ikisi de, Mustafa Kemal ne kadar ilgilenmezse ilgilenmesin, Türkiye'yle ilgilenirler; bütün devrimleri yaparlar; hemen Latin alfabesini kabul ederler; kıyafet devrimine geçerler; gözleri Türkiye'dedir ve Ankara'da ne yapıyorsa, onu aynen kendi cemaatlerine uygularlar. Oysa, örneğin Batı Trakya böyle değildir, cemaat olarak her zaman daha Osmanlıdır. Bir türlü Latin alfabesine geçmezler, kılık kıyafeti düzeltmezler. Bunun temel nedeni, Hatay'da burjuvazinin varlığına karşılık, Batı Trakya'nın daha köylü bir toplum olmasıdır." Bkz. Melek Fırat, "İki Savaş Arasında Türkiye ve Fransa", *Çağdaş Türkiye Seminerleri'nde Yapılan Konuşmanın Metni*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 17 Mart 2007, s. 3, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0607.html, (Erişim tarihi: 5 Ağustos 2010).

- 23 Tayfur Sökmen'in "bağımsız milletvekili" olarak TBMM'ye girmesi, Atatürk'ün uzak görüşlülüğünün bir sonucudur. Zira, Tayfur Sökmen'in Dört Yol'daki faaliyetlerinden Fransızların rahatsız olmaları karşısında Türkiye bunu bir koz olarak kullanabilmiştir.
- 24 Tayfur Sökmen, milletvekili olmasıyla ilgili gelişmeyi şöyle aktarmaktadır: "...1934 senesinin sonuna doğru Cemiyet'te hemşerilerimle ahenkli bir halde çalıştığımız günlerden birinde eve döndüğümde, kapıda refikam ve çocuklarımın beni heyecanla karşılamaları karşısında; 'Nedir bu telaşınız?' diye sorunca, refikam 'Polis geldi sizi sordu ve Kadıköy Emniyet Amirliği'ne gitmenizi söyledi' dedi. Polis beni niye arar ve sorar diye ben de merak ettim ve yemekten sonra Emniyet Amirliği'ne gittim. 'Beni aramışsınız' sözümde 'Kimsiniz' diye sorunca 'Tayfur' deyince Emniyet Amiri, 'Sizi Dolmabahçe'den aradılar, oraya gidecekmışsınız' dedi. Vapura binerek karşıya geçip Dolmabahçe'ye gittim. Kâtibi Umumi Hasan Rıza Soyak Bey'le koridorda karşılaştık. 'Atatürk sizi bekledi, geç kalınca yattılar; hemen partiye gidin, Genel Sekreter Recep Peker Bey'le görüşün' dedi. Ayrılarak partiye gittim. Eski parti binasında Recep Peker Bey'i buldum. Kütahya mebusu Naşit Hakkı Uluğ ile beni bekliyorlardı. 1921'de Ankara'ya geldiğimde Meclis Başkâtibi olarak tanıştığım Recep Peker Bey'le görüşürken, Naşit Hakkı Bey'e 'Daktiloyu al, Tayfur Bey'e sualini sor ve yaz' dedi. Naşit Hakkı Bey'in Antalya seçim kurulu başkanlığına hitaben 'Antalya'daki müstakil mebusluğa talibim' diye yazdığı telgrafi bana verince, Recep Bey'e dönerek 'Beni Antalya'da kimse tanımaz, Adana, Osmaniye, Gaziantep olsa tanır' dediğimde 'siz telgrafi, imza edip çekin' dedi. Ayrıılıp telgrafi çektim. Eve döndüm. Refikamla çocuklarıma 'Mühim bir şey yok, bir şey sormak için çağırılmışlar' diyerek meraklarını giderdim. Birkaç gün sonra pazar günü validen (o zaman seçim kurulu başkanı valilerdi) aldığı telgraftan 'Antalya'dan müstakil mebus seçildiniz, tebrik ederim mazbatanız gönderilecek' diyordu. Pazartesi günü Dolmabahçe'ye giderek Atatürk'e 'Müstakil Antalya mebusu seçildim' diyerek şükran ve tazimlerimi arz ettim. Bunun üzerine 'Mübarek olsun, muvaffakiyet temenni ederim' dediler.

3. Fransa'nın Suriye'ye Bağımsızlığını Vermesine İlişkin Ön Anlaşma-ya (9 Eylül 1936) Türkiye'nin Tepkisi ve İskenderun Sancağı Sorunu'nun Milletler Cemiyeti'nde Ele Alınması

1936 yılına gelindiğinde, uluslararası ortamda önemli ve kaygı verici gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1935 yılında Habeşistan'ı işgal eden İtalya, Akdeniz'de ciddi bir tehdit haline gelirken; Almanya da, Adolf Hitler'in önderliğinde Versay Barış Antlaşması'nın hükümlerine aykırı olarak Ren bölgesini silahlandırmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda, dikkatlerini Avrupa'ya yoğunlaştırmak ihtiyacını duyan Fransa, zaten geçici olarak üstlendiği Suriye'deki "manda" rejimini sona erdireceğini açıklamıştır. Böylelikle Fransa, kendisine karşı düşmanca duygular besleyen bir halkı doğrudan yönetmek yerine, bağımsızlığını vereceği dost bir Suriye'yle ittifak yapmayı güvenliği açısından daha anlamlı bulurken; aynı zamanda, kendisine ciddi bir mali yük getiren bir durumdan da kurtulmuş olacaktı. Bu çerçevede harekete geçen Fransa, 9 Eylül 1936'da Suriye ile, Suriye'deki manda rejimini sona erdiren ve Suriye'ye bağımsızlığını veren bir ön anlaşma parafe etmiştir²⁵. Buna göre, Suriye ve Fransa parlamentolarının onaylarından²⁶ 3 yıl sonra Suriye bağımsızlığını kazanacak; Fransa, beş yıllık bir süre için bu ülkede askerî üsler bulundurma hakkına sahip olacaktır²⁷.

Fransa'nın yerel özerklikleri teşvik ederek ulusal birliği zayıflatmaya dayanan mücadeleci manda politikasından dolayı, Suriye'de mandayı sona erdirecek olan anlaşma ancak 1936 yılının sonlarına doğru imzalanabilecektir. Fransa'nın bu anlaşmayı imzalamak durumunda kalmasında o dönemdeki yerel, bölgesel ve uluslararası ortama özgü nedenlerin de rolü vardı. Bu nedenler: 1) Yerel düzeyde; Suriyeli milliyetçiler 1930'lu yılların ortasında cephe oluşturarak bağımsızlık yönünde kararlı bir hareket başlatmışlardı zaten. 2) Bölgesel düzeyde; 1936'da Mısır'da çıkan İngiltere karşıtı olaylar sonunda,

Ve ilave ettiler: 'Soyadı Kanunu dolayısıyla sökücü bir kimse olduğun için, Mürselzade yerine size Sökmen soyadını muvafık görerek veriyorum, yadigârım olsun' buyurdular. Ben de 'Teşekkür ederim, minnet ve şükranla kabul ediyorum' diyerek huzurlarından ayrıldım.'
Bkz. Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, ss. 90-91.

25 Fırat ve Kürkçüoğlu, "Fransa'yla İlişkiler (1923-1939)", s.283.

26 Fransa parlamentosu, Kuzey Afrika'daki Fransız sömürgelerinde de benzer taleplerin ortaya çıkacağı endişesi ve Avrupa'da yeniden baş gösteren Alman tehlikesi nedeniyle bu anlaşmayı uzun süre onaylamamıştır. Suriye'nin gerçek anlamda bağımsızlığını elde edebilmesi ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946 yılında gerçekleşebilmiştir.

27 İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri", **Bellekten**, C 49, S 193 (Nisan 1985), s.82.

soruna görüşmeler yoluyla çözüm aranması, Suriye'deki manda rejiminin de artık eski yöntemlerle sürdürülemeyeceğini göstermekteydi. 3) Uluslararası ortamda; 1936 Mart ayından itibaren görülen revizyonist gelişmeler iç sorunlarıyla baş etmeye çalışan Fransa'nın statükoyu koruyacak güçte olmadığını gösteriyordu²⁸.

Öte yandan, anlaşmada İskenderun sancağına ilişkin bir madde bulunmakla birlikte, 3. maddesinde yer alan, *“Yüksek Âkit taraflar manda rejimi sona erdiği gün, Fransa hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaktır”* şeklindeki hüküm, İskenderun sancağının da statüsünü tehlikeye düşürmekteydi ki, işte bu durum Türkiye'nin tepkisini doğurmuştur²⁹. Zira, İskenderun sancağının statüsüne ilişkin bütün hak ve vecibelerin Suriye'ye devrediliyor olması, ilerde bu bölgedeki Türkleri azınlık konumuna düşürebilecekti.

Aslında Fransa'nın, Suriye topraklarındaki mandater yönetimi sona erdirirken ortaya koyduğu bu yaklaşım, manda bölgesinde iki ayrı devlet (Suriye ve Lübnan) oluşturulması gibi iyi bir amaca hizmet ediyor görünse de aslında Fransız çıkarlarını korumaya yönelik bir tasarımdı. Bu tasarımda esas problem, Akdeniz'e geniş kıyı şeridi ile çıkış sağlayan Beyrut ve Trablus liman şehirlerinin Lübnan'da kalması ve Suriye'nin bu durumu kabullenmesi için de İskenderun sancağının bağımsız kılınmayarak (1921 Ankara İtilafnamesi'ne aykırı olarak) Suriye'nin bir parçası yapılmak istenmesidir. Zaten bu durumu fark eden Suriyeliler de Lübnan'dan sonra İskenderun sancağının da bağımsız kalması durumunda Suriye'nin sadece çölden ibaret verimsiz bir ülke olarak kalacağını ve bu durumda da bağımsızlığın hiçbir işe yaramayacağını görerek; İskenderun sancağının kendisine dahil olmasını istemekte ve bu nedenle Türkiye ile ilişkilerini kötüleştirmeyi dahi göze almaktadır³⁰. Dolayısıyla, neresinden bakılırsa bakılsın, Fransa'nın ortaya koyduğu bu tasarımla, Fransız çıkarları sonucunda İskenderun sancağının Türk nüfus yoğunluğuna sahip olduğu ve özellikle Ankara İtilafnamesi (1921) ve Lozan Barış Antlaşması'yla (1923) kazanılmış olan haklarını bir kenara bırakmakta, zımnın ortadan kaldırmaktaydı.

28 Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.107.

29 Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.283.

30 Haktan Birsal ve Olcay Özkaya Duman, “Le Sandjak Est Turc (Sancak Türk'tür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 50 (2012), s.364.

Bu gelişmeyle birlikte harekete geçen Türkiye, 26 Eylül 1936'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras aracılığıyla, Milletler Cemiyeti'nde konuyu gündeme getirmiş ve Suriye ile yapılan anlaşmanın bir benzerinin İskenderun sancağı yönetimiyle de imzalanması gerektiğinden bahisle, Fransa'ya ikili görüşme teklifinde bulunmuştur. Buna karşılık Fransa, Suriye üzerindeki bütün hak ve vecibelerini yeni Suriye Hükûmeti'ne devrettiğini ve konuyla ilgili görüşmeler Suriye'nin de katılması gerektiğini bildirmiştir³¹. Görüldüğü üzere, Türkiye soruna toprak isteyerek değil, Suriye'ye tanındığı gibi, İskenderun sancağı için de bağımsızlık isteyerek, Suriye ile imzalanan anlaşmanın bir benzerinin sancak ile de yapılmasını isteyerek el atmıştır. Diğer bir deyişle, caydırıcı diplomasi stratejisinin mantığı gereği Türkiye rakibini (Fransa'yı) sancak konusunda farklı bir yönde adım atmaması konusunda uyarırken; ahdi hukukuna dayanarak ve uluslararası konjonktürü de dikkate alarak izleyeceği dış politikaya sağlam bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu çerçevede, İskenderun sancağı konusunda resmî girişimlerini başlatan Türkiye, Eylül 1936'da Cenevre'de Fransa'yla görüşmelerde bulunmuş ancak bir anlaşma sağlanamamıştır³². Bunun üzerine Türkiye, 9 Ekim 1936 tarihinde Fransa'ya bir nota vererek; Suriye ile yapılan anlaşmanın bir benzerinin İskenderun sancağıyla da yapılarak İskenderun sancağına bağımsızlık verilmesini istemiştir³³. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de, Türkiye'nin İskenderun sancağı konusundaki kararlılığının bir ifadesi olarak; 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'de yeni yasama yılının açılışı nedeniyle yaptığı konuşmada şu sözleri sarf etmiştir:

“...Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.”³⁴

Atatürk'ün çok dikkatle seçtiği kelimelerden oluşan ve adeta bir zımni ultimatoma niteliği taşıyan bu nutku, milletvekilleri tarafından ayakta coşkunlukla alkışlanmıştır. Toplantıyı izleyen Fransa Büyükelçisi de yanındaki Yuna-

31 Fırat ve Kürkcüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.283.

32 Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.348.

33 Notanın metni için bkz. **Aydın Tarihi**, S 36 (Kasım 1936), s.92-94.

34 **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 13, Devre: V, İçtima: 2, 01.11.1936, s.6; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. TBMM'nde ve CHP Kurultaylarında (1919-1938)**, C I, s.392.

nistan Büyükelçisi'ne dönerek “*Bu nutuk değil, bir ültimat*” sözlerini sarf etmiştir³⁵. Cumhurbaşkanı Atatürk, bu konuşmasının hemen ertesi günü, 2 Kasım 1936'da Tayfur Sökmen'le görüşerek, İskenderun sancağına “Hatay” adını verdiğini söylemiş ve teşkilatlanma için talimatlar vermiştir. Söz konusu talimatlarında Atatürk, İstanbul'daki “İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin adınının “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olarak değiştirilerek; Mersin, Dört Yol, Hassa, Kilis'te şubeler açılmasını; Dört Yol'un ana faaliyet merkezi olarak seçilmesini ve Tayfur Sökmen'in de Dört Yol şubesinde çalışarak Hatay'la ilişkileri düzenlemesini istemiştir. Ayrıca yine Atatürk'ün talimatıyla, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya “Hatay Egemenlik Cemiyeti” genel başkanı olurken, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer de Cemiyet'in genel sekreteri olmuştur³⁶.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken; Fransa Hükûmeti'nin Dışişleri Bakanı M. Yvon Delbos, Türkiye'nin notasına karşı 10 Kasım 1936'da verdiği cevabi notada; İskenderun sancağına bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak anlamına geleceğini ve “mandater” devlet olarak da buna yetkisi bulunmadığını bildirmiştir³⁷. Bundan sonra iki hükûmet arasında birer nota daha teati edilmiş, fakat tarafların görüşlerinde bir değişiklik olmamıştır. Yalnız bu arada Fransa, meselenin Milletler Cemiyeti'ne havalesini teklif etmiş ve Türkiye de bu teklifi kabul etmiştir³⁸.

Türkiye'nin ilgisinin İskenderun sancağı üzerinde tamamen yoğunlaştığı bu sıralarda Fransa'nın Suriye ile yapmış olduğu ön anlaşmanın gereği olarak 14 Kasım 1936'da Hatay'da yapılan seçimlere, Türkiye'den verilen talimatla Türkler büyük oranda katılmamışlardır³⁹. Bunun üzerine Fransız yönetimi, Türk halkını zorla sandık başına götürmek amacıyla baskılar uygulamaya başlamış; jandarmalar mahalle ve köylerde dayak ve cebir ile halkı sandık başına getirmeye çalışmış; silah araması bahanesiyle birçok ev basılmıştır. Sancaktaki

35 S. Esin Dayı, “Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 19 (2002), s.334.

36 Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, s.95.

37 Majid Khadduri, “The Alexandretta Dispute”, *The American Journal of International Law*, Vol. 39, No: 3 (July 1945), p.411.

38 Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.348.

39 Karar, Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Millî Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ve Tayfur Sökmen'in birlikte gerçekleştirdikleri bir toplantıda alınmıştır. Bu seçimlere Sancak Türklerinin katılmamasının daha isabetli olacağı konusunda Başbakan İsmet İnönü'yü büyük ölçüde Tayfur Sökmen ikna etmiştir. Bkz. Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, ss.93-94.

Türklerin ileri gelenlerinden birçoğu tutuklanırken; Antakya'da çıkmakta olan "Yenigün" gazetesi de kapatılmıştır. Bazı Türk ileri gelenleri de sınır dışı edilmiş, bir kısmı da kaçmak zorunda bırakılmıştır. Ayrıca oy kullanmayanların üç yıl hapis cezasına çarptırılacağı ilan edilmiştir. Diğer taraftan, İskenderun sancağını Suriye'nin bir parçası olarak telakki edenlerin amacına hizmet eden bu seçimleri ve yapılan baskıları protesto etmek isteyen Türkler, seçimler sonunda 2 Aralık 1936 tarihinde Antakya'da bir gösteri düzenlemişlerdir. Gösteri kabileleri seçimlere katılarak milletvekili seçilen Adalı Mehmet ve Kuseyri Mustafa'nın evlerinin önünden geçerken ateş açılmış ve iki kişi yaralanmıştır. Ertesi gün, halk tekrar Kuseyri Mustafa'nın evinin önünde toplanarak protestoya devam etmiştir. Bunun üzerine Fransız askerlerinin halka ateş açması sonucu ölenler ve yaralananlar olmuştur. Olaylar üzerine, Antakya'da sıkıyönetim ilan edilerek halk sert ve kötü muameleye tabi tutulmuş ve 35 Türk tutuklanmıştır. Bu olaylar devam ederken Türkiye'deki inkılapları takip ederek şapka giyen Türklere de, Suriye Vatani Partisi mensupları baskı ve şiddet uygulamaya başlamışlardır⁴⁰.

Sancak'ta meydana gelen bu olaylar Türk kamuoyunda tepki ile karşılanırken; Beyrut Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Aralık 1936'da olayları yerinde incelemek üzere görevlendirilmiştir. Erkin'in yaptığı incelemeler sırasında görüştüğü Fransız Delegeesi Durrieux, Sancak olaylarının Dört Yol'dan yönlendirildiğini ve hareketin başında da Tayfur Sökmen'in bulunduğunu ileri sürmüştür. Sancakta başta Türkler olmak üzere diğer cemaat temsilcileri ile de görüşen Erkin, hazırladığı raporu Ankara'ya göndermiştir⁴¹. Feridun Cemal Erkin'e göre, söz konusu raporunun Ankara'da okunmasından sonra, Mustafa Kemal Atatürk "...Biz şimdiye kadar sancakta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun'un belirttiği gibi özerkliğe değil, düpedüz ilhaka gideceğiz" sözlerini sarf etmiştir⁴².

Sancakta meydana gelen olaylar karşısında Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne 8 Aralık 1936'da sunduğu muhtırayla sancak konusunda Türk-Fransız uyumsuzluğu ile can güvenlikleri bulunmayan sancak halkının güvenliği için alınacak önlemlerin, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin olağanüstü toplantısında görüşülmesini istemiştir⁴³. Söz konusu muhtıranın metni şöyledir:

40 Yusuf Sarıncay, "Atatürk'ün Hatay Politikası-I (1936-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XII, S 34 (Mart 1996), ss.16-17.

41 Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl (Anılar-Yorumlar)**, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, ss. 94-97.

42 Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl (Anılar-Yorumlar)**, C I, s.91.

43 İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)", **Bellekten**, C 57, S 188 (Ekim 1983), s.986.

“Genel Sekreter

Cemiyet-i Akvam [Milletler Cemiyeti]

8 Aralık 1936

Cemiyet-i Akvam Konseyi Başkanını aşağıdaki talepden malûmattar kılmanızı rica etmekle şeref kazanırım.

1921 ve 1923 Muahedeleri mucibince Türkiye tarafından şarta bağlı olarak terk edilmiş olan İskenderun, Antakya ve müstemilatı arazileri hakkında Türkiye ile Fransa arasında bir ihtilâf mevcuttur.

11. maddeye uygun olarak Konsey'den 10 Aralık'ta toplanacak olan fevkalâde oturum için şu hususların gündeme alınmasını rica ederim:

1) Sancağın, hürriyetleri ve hayatları tehdid altında olan Türk ahâlisinin emniyetini koruyacak ihtiyati tedbirlerin kabulü. Bu tedbirler son derece müstacel bir karakteri haizdir.

2) Yukarıda mezkûr arazilerin kaderi üzerindeki Türk-Fransız ihtilâfının esası.

Bu iki noktaya mütedair münakaşaların 14 Aralık'ta açılmasını emretmesiyle Konsey Başkanı'na minnettar olacağım. Konsey'in müzakerelerine şahsen iştirak etmek üzere yarın Ankara'dan Cenevre'ye hareket edeceğim.

Tevfik Rüşü Aras
Hariciye Vekili⁴⁴

Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne bu başvuruyu yaptığı sıralarda, 10 Aralık 1936 günü Mustafa Kemal Atatürk de Ankara Palas'ta Fransa Büyükelçisi M. Henri Ponsot ile yaptığı görüşmede Sancak konusundaki hassasiyetini ve isteklerini,

“...Ben Sancak meselesinin, her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum, ilhak talep etmiyorum. Sancak, Türkiye ve Fransa'nın müşterek kontrolünde olur. Hatta ordusu da bulunmasın. Jandarma ve polis teşkilatı kâfi gelebilir. Bu mesele dostluğumuzu koruyacak ve kuvvetlendirecek şekilde halledilmelidir. Ümid ederim ki Cenevre'de Fransız murahhasları (ne istiyorsunuz, sizin böyle bir hakkınız olduğunu biz tanımıyoruz) gibi sözler söylemezler. Zira bu iyi neticeler veremez ve işin bu takdirde, ne olacağını da bilemem.”⁴⁵

44 **Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge)**, C II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, ss.334-335.

45 Bilal N. Şimşir, “Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri”, **Bellekten**, C XLV/1, S 177 (Ocak 1981), s.200.

şeklindeki sözleriyle dile getirerek; Türkiye'nin kararlılığını göstermiş ve Fransız Büyükelçisi'nden Paris'e giderek Fransa Hükûmeti'ni aydınlatmasını istemiştir.

Milletler Cemiyeti Konseyi, meseleyi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında gerçekleştirdiği toplantılarda ele almıştır. Bu toplantılarda Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Türkiye'nin tezini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“...Türkiye eski arazisinin kayıtlı ve şartlı olarak feragat eylediği bu parçasında Fransız otoritesi içinde muhtar bir rejimden mütena'im olmayı namzet ahaliden başka bir şey görmemiş ve hiçbir zaman Fransa'nın, bir Türk cemaatini bir gün kat'i surette gayri Türk bir cemaatin boyunduruğu altına koymak üzere nam ve hesabına temellük edeceği bir Suriye siyasi varlığını bir dakika için kabul eylemeyi düşünmemiştir...”⁴⁶

Toplantılar sonucunda Milletler Cemiyeti Konseyi, konuya ilişkin olarak İsveçli Diplomat Rickard Sandler'i raportörlüğe atamış ve onun önerileri doğrultusunda İskenderun sancağına üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmesine karar vermiştir⁴⁷.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin bu kararının ardından, Fransa ile ikili görüşmelerden umudunu kesmeyen Türkiye, tekrar harekete geçerek; 21-22 Aralık 1936'da, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı Paris'e göndermiş ve Fransa ile görüşmelerde bulunmuştur⁴⁸. Bu görüşmelerde Aras, Fransa temsilcilerine, Suriye, Lübnan ve sancağın birer bağımsız varlık olmalarını ve bir konfederasyon biçiminde birleşmelerini teklif ederek; konfederasyonun dışişleri, gümrük birliği ve parasal birlik konularında yetkili olmasını önermiş, ancak bu teklif ve önerileri Fransızlar tarafından kabul görmemiştir. Bu görüşmelerden sonra Ankara'ya dönen Aras, 5 Ocak 1937 tarihinde durumu Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) gizli oturumunda anlatarak istenilen sonucun elde edilemediğini ve Paris'ten yeni gelen Fransa Büyükelçisi'nin de beklenen öneriyi getirmediğini bildirmiştir. Bu durum üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Fransızlara ve bütün dünyaya bu meselenin önemini anlatmak gerektiğine inanarak bir yurt gezisine çıkmıştır. İstanbul'dan Eskişehir'e ve

46 Tevfik Rüştü Aras'ın konuşmasının tam metni için bkz. **Ayn Tarihi**, S 37 (Ocak 1937), ss.102-105.

47 Oybirliğiyle alınan bu kararda Türkiye çekimser kalmıştır. Öneriler için bk.: **Ayn Tarihi**, S 37 (Ocak 1937), ss.108-110.

48 Soysal, “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)”, s.986.

Konya'ya giden Atatürk, gezisi sırasında Başbakan İsmet İnönü ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı, Dışişleri ve İçişleri bakanlarını ve daha birkaç kişiyi acil olarak Eskişehir'e çağırarak görüşmede bulunmuş; oradan da Konya'ya ve Niğde yoluyla Ankara'ya dönmüştür⁴⁹. Gezi sırasında, yol üzerindeki bütün komutanlara da haber verilirken; Anadolu Ajansı aracılığıyla da, gazetelerde İskenderun sancağıyla ilgili son durumla ilgili çıkan haber ve yazılarla da kamuoyunun dikkati canlı tutulmaya ve dış dünyaya ve özellikle de Fransa'ya kararlılık mesajı verilmeye çalışılmıştır. Nitekim, gezide bulunan gazetecilerden Yunus Nadi, 6 Ocak 1937 tarihli yazısında (ki yazının büyük ölçüde Mustafa Kemal Atatürk tarafından dikte ettirildiği anlaşılmaktadır) Fransa'nın Türkiye'yi anlamamakta ısrar ettiğini dile getirerek; "...*halbuki Türkiye İskenderun, Antakya ve havalisini yalnız 24 veya 48 saatte millî kuvvetleriyle işgal edebilir, aynı kuvvetlerle bütün Suriye'nin işgali nihayet çok mahdut bir zaman meselesidir*" ve "...*Hatay meselesinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti haysiyet ve izzet-i nefsinin müdafaa etmek zoru ile hareketlerin en ileri derecesine gitmek mecburiyetinde ve kararındadır, eğer bu mecburiyet bizi Fransa ile savaş haline koyarsa bunu şimdiden sadece teessüf ederiz.*", Fransa Türkiye ile olan dostluğunu "...*müstemleke memurlarının manasız mütalaaları ile kaybetmekte devam ederse, bu takdirde mesuliyet artık bizden Fransa'ya intikal etmiş olacaktır*" diyerek oldukça sert ve tehditkar ifadeler kullanmıştır⁵⁰. Keza, Atatürk, söz konusu gezi sonrasında genel sekreteri Hasan Rıza Soyak ile yaptığı konuşmada; "...*Bir askerî harekâtın başlangıcı gibi yorumlanabilecek şekilde tertip ettiğim bu seyahati, Hatay'daki Türk çoğunluğunun haklarını korumak konusunda ne derece hassas ve azimli olduğumuzu*" göstermek için yaptığını söyleyerek; Türkiye'yi hiçbir zaman savaşa sürüklemek istemediğini; fakat, Hatay meselesinin kendisi için vazgeçilmez bir dava olduğunu, gerekirse bunu kendi başına halletmek için cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliğinden istifa edip, Hatay'a giderek savaşabileceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

"Hatay benim şahsi meselemdir. Keyfiyeti Fransız büyükelçisine tâ bidayette açıkça ifade ettim. Dünyanın bu durumunda böyle bir meselenin Türkiye ile Fransa arasında müsellâh [silahlı] bir ihtilafa müncer olması katiyen varid değildir. Fakat ben, bunu da hesaba kattım ve kararımı vermiş bulunuyorum. Şayet ufukta bu yolda binde bir ihtimal belirse, Türkiye Cumhuriyeti Reisliği'nden ve hatta Büyük Millet Mec-

49 Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, ss.8-9.

50 Bkz. Yunus Nadi, "Fransız Dostluğuna Hala Kıymet Veriyoruz", **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1937.

lisi azalığından da çekileceğim. Ve bir fert olarak bana iltihak edecek birkaç arkadaşıyla beraber Hatay'a gireceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim.”⁵¹

Gerek Atatürk'ün bu yurt gezisi, gerekse, Yunus Nadi'nin yazısı örneğinde olduğu gibi Hatay meselesinin Türk basınında ve kamuoyunda hararetle takibi, Batı kamuoyunda Türkiye'nin Hatay'a askerî bir hareket yapabileceği şeklinde yorumlanmış; Türk-Fransız ilişkileri bir hayli gerginleşmiştir⁵². Fakat, Türkiye'nin bu sert ve kararlı tutumu İngiltere'nin de devreye girmesini sağlayarak; Fransa'nın, Türkiye'nin görüşüne yaklaşmasına giden yolu açmıştır.

4. İskenderun Sancağını Bağımsızlığa Götüren Süreç: Türkiye'nin Caydırıcı Diplomasisi ve Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye'ye Katılması (1937-1939)

İskenderun sancağı meselesi Milletler Cemiyeti'ne intikal ederken; bu sırada uluslararası durum da, Türkiye'nin önemini arttıracak biçimde gelişmekteydi. Almanya'nın, Versay Barış Antlaşması'nın kurduğu düzeni yıkmaya yönelik genişlemeci politikalar izlemesinden rahatsız olan İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Fransa nezdinde yaptığı girişimler ve baskılar sonucunda Fransa direnmeyi bırakmış ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, İskenderun sancağını ayrı bir birim olarak kabul etmesi de dâhil, alacağı karara şimdiden razı olduğunu bildirmiştir⁵³. Bu gelişme üzerine, 27 Ocak 1937'de Raportör Sandler'in Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunduğu rapor (Sandler Raporu) oybirliğiyle kabul edilerek; İskenderun sancağı için yeni bir statü kabul edilmiştir. Buna göre; İskenderun sancağı içişlerinde tamamen bağımsız, dışiş-

51 Bkz. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C II, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973, ss.606-607; Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s.9.

52 Mustafa Kemal Atatürk, gerek Türkiye kamuoyunun gerekse dünya kamuoyununun dikkatini Hatay meselesi üzerinde tutabilmek ve Fransa'ya kararlılık mesajları verebilmek için, “Kurun” (Vakit) gazetesinde 22-26 Ocak 1937 tarihlerinde beş gün süreyle yayınlanan, kendisinin kaleme aldığı fakat Asım Us'un imzasıyla çıkan yazılar da yayınlamıştır. Bu konuyla ve söz konusu yazılarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Tural, “Savaş İstemeyen Liderin Başarısı: Hatay”, **Ortadoğu Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 25-28 Ekim 2000, Hatay-İskenderun**, C I, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, ss.55-72; Asım Us, “Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz”, **Kurun [Vakit]**, 22 Ocak 1937; Asım Us, “Zavallı Fransa”, **Kurun [Vakit]**, 23 Ocak 1937; Asım Us, “Türkiye Cumhuriyeti”, **Kurun [Vakit]**, 24 Ocak 1937; Asım Us, “Hükümete Hitap Ediyoruz”, **Kurun [Vakit]**, 25 Ocak 1937; Asım Us, “Hala İntizar”, **Kurun [Vakit]**, 26 Ocak 1937.

53 Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, ss.283-284.

lerinde Suriye'ye bağlı olurken; kendine özgü bir anayasayla idare edilen "ayrı bir varlık" olacak; Suriye, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin izni olmaksızın sancağın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktı. Ayrıca, sancakta resmî dil Türkçe olacak, sancağın statüsü ve anayasasına uyulmasını Milletler Cemiyeti Konseyi adına denetlemek üzere sancağa Fransız uyruklu bir delege atanacak ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Sancak'la ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecekti⁵⁴.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin "Sandler Raporu"nu kabul etmesi üzerine Suriye'de protesto gösterileri başlamış ve Fransa, Suriye'ye ihanet etmekle suçlanmıştır. Suriye Başbakanı Cemil Mardam, Şam'da yaptığı açıklamada; sancağın, Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu açıklamıştır⁵⁵. Suriye'nin bu tepkisine rağmen, "Sandler Raporu"na uygun olarak, 5 kişilik bir komite, sancağın statüsünü ve anayasasını hazırlamışlardır. Bu çerçevede hazırlanan metinler, 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulmuş ve oybirliğiyle kabul edilmiştir⁵⁶. Böylelikle sancağın "ayrı varlığı" Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından hukuksal olarak tescil edilmiştir. Aynı gün Fransa ile Türkiye arasında da iki antlaşma imzalanmıştır⁵⁷. Sonuçta; bu antlaşmalarla Türkiye ve Fransa, sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alıyor; Türkiye, ayrıca Suriye'nin toprak bütünlüğünü kabul edeceğini, Suriye'den toprak talebi olmayacağını; Suriye sınırlarına saygı göstereceğini onaylamış oluyordu. Ancak, "Arap ulusunu küçük düşürücü hiçbir çözümü tanımayacağını" ileri süren Suriye, bütün kuvvetiyle kendini savunmaya hazır olduğunu ifade ederek protestolarını sürdürmeye devam etmiştir⁵⁸. Fakat bu çok ciddi bir tehdit olarak algılanabilecek bir durum değildi, zira bağımsızlığını yeni kazanacak bir Suriye söz konusuydu⁵⁹.

54 **Ayın Tarihi**, S 38 (Şubat 1937), ss.95-97.

55 Fırat ve Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.284.

56 "İskenderun Sancağı'nın 'Ayrı Varlığı'nı Kuran Bağlılar" olarak kabul edilen bu metinler üç kısımdan oluşmaktadır: 1) İskenderun Sancağının Sınırları 2) Sancağın Statüsü 3) Sancak Anayasası. Bu metinler için bkz. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I (1920-1945), ss.552-572.

57 "Sancak'ın Toprak Bütünlüğünü Güvenceye Alan Antlaşma" ve "Türkiye-Suriye Sınırının Güvenceye Alınmasına İlişkin Anlaşma" isimli bu antlaşmaların metinleri için bkz. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I (1920-1945), ss.573-580.

58 Hatay Sorunu'nun Arap kamuoyundaki etkileri konusunda bkz. Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 11, S 2 (Aralık 2009), ss.1-16.

59 Fırat, "İki Savaş Arasında Türkiye ve Fransa", s.4.

Bu gelişmelerin ardından, sancakta 15 Nisan 1938'de yapılması öngörülen seçimleri düzenlemek üzere Milletler Cemiyeti tarafından sancağa gönderilen Seçim Komitesi 1937 yazında çalışmaya başlamıştır. Ancak, Fransız memurlarıyla işbirliği halinde çalışan Seçim Komitesi, uygulamalarıyla kısa sürede sancakta yaşayan Türklerin ve Türkiye'nin tepkisini çekmiştir⁶⁰. Sorun, birinci seçmenlerin hangi topluluklara yazılacakları konusundaki anlaşmazlıktan kaynaklanıyordu. Zira, sancakta Türklerle birlikte Araplar, Rum Ortodokslar, Dürziler, Kürtler, Ermeniler ve en önemlisi Aleviler yaşamaktaydı⁶¹. Alevi nüfus Türk de olabiliyordu, Arap da. Dolayısıyla buradaki kritik nokta Alevilerin kendilerini nasıl hissedecekleri ve nasıl görecekeriydi. Fransızların uygulamak istedikleri sistemde iki dereceli bir seçim olacak; dolayısıyla nüfus konusu birinci seçmeni, ikinci seçmeni ve milletvekili oranını belirleyecekti. Bu nedenle Fransızlar, Aleviler üzerine oynamaya başlayarak, nüfus sayımı yapar gibi sorular sorarak Alevileri Arap olarak yazdırmak amacını gütmüşlerdir. Buna karşı çıkan Türkiye de aynı şekilde Alevi nüfus üzerine oynamaya başlamıştır. Bu çerçevede, sancakta 1937 yazı seçim tartışmalarıyla geçerken, Türkiye, seçmen yazılımları konusunda soru formlarının etnik ve dinsel ayrımlar üzerinden düzenlenemeyeceğini ve seçmenlerin bu şekilde yönlendirilemeyeceğini ileri sürerek, seçmenlerin beyanlarının esas alınması istemiştir⁶². Sancak'ta Türk halkı seçim havasına girmişken Fransızların el altından bazı faaliyetlerine karşı Türk istihbaratı da çalışmalar yürütmeye başlayarak Fransızların tavırlarına göre tedbirler almaya çalışmıştır. Bu maksatla bölgede görevli istihbarat elemanları sıkı bir çalışma içinde olayları takip ederek Ankara'yı bilgilendirmişlerdir⁶³. Diğer taraftan, 30 Ağustos 1937'de İskenderun ve Antakya'da resmen Türk konsolosluklarının açılmasıyla Türkiye, Hatay'da daha etkin bir siyaset izleme açısından yeni bir adım daha atmıştır⁶⁴.

Bu arada, Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin faaliyet merkezi olan Dörtüol'da Atatürk'ün direktifiyle çalışmalarda bulunan Antalya bağımsız milletvekili Tayfur Sökmen'in faaliyetlerinden rahatsız olan Fransa'nın protestosu karşısın-

60 Fırat ve Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.287.

61 Sancak, "ayrı varlık" olarak kabul edildiğinde, Fransa'nın istatistiklerine göre nüfusu 219.000'di. Bunun dağılımı şöyleydi: %39,7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'unu Sünni Arap, %9'u Rum Ortodoks, %3'ü Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut. Bkz. Fırat ve Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.287.

62 Fırat, "İki Savaş Arasında Türkiye ve Fransa", s.4.

63 Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, Hüsametdin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 1991, s.72.

64 Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Hatay Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Antakya, 1993, s.179.

da, Atatürk, Tayfur Sökmen'in "bağımsız milletvekili" olmasını Fransa'ya karşı bir koz olarak kullanmıştır. Tayfur Sökmen, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"...Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin faaliyet merkezi olan Dörtöyol'da, cemiyetin fahri başkanı olarak vazife görürken, Antakya şubesi ile yaptığımız temas ve faaliyet yüzünden rahatsız olan Fransızlar, mebus olarak Dörtöyol'da çalışmamı 'Bir mebusunuz hudutta faaliyette bulunarak, Sancakta kargaşalık çıkarmaktadır. Geri çekilmesi' diyerek hükümet nezdinde protesto edince, eşsiz Atatürk 'Mebus bizim değil, müstakildir.' diye cevaplandırmıştır. Bunun üzerine üç sene önce bağımsız milletvekili seçilip de CHP toplantısına alınmadığımda Atatürk'ün 'Üzülmeyin Sökmen, Sancak davasında daha yakından çalışabilmeniz için müstakil sayılab seçildiniz. Vakti gelince sebebini anlarsınız, sabırlı olup, mesainize devam ediniz' buyruklarının manasını nihayet herkes gibi ben de anladım."⁶⁵

Böylece, 3 yıl önce Atatürk'ün Tayfur Sökmen'e "...Sancak davasında daha yakından çalışabilmeniz için müstakil sayılab seçildiniz. Vakti gelince sebebini anlarsınız, sabırlı olun, mesainize devam ediniz" sözlerinin arkasındaki öngörünün artık gerçekleşme zamanının geldiği ortaya çıkmıştır. Hatay Sorunu'nu başlangıcından beri, şahsi meselesi olarak gören Atatürk⁶⁶, bu konudaki kararlılığını 29 Ekim 1937'de yine Fransız Büyükelçisi M. Henri Ponsot'a şu sözleriyle ifade etmiştir: "*Ben toprak büyütme dileklisi değilim. Barışı bozma alışkanlığım yoktur. Ancak muahedeye dayanan hakkımızın isteyicisiyim, onu almazsam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünden milletime söz verdim, Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getirmesem onun huzuruna çıkamam; yerimde kalamam.*"⁶⁷

Meseleye Atatürk'ün önderliğinde bu şekilde kararlılıkla yaklaşan Ankara'ya karşılık Fransa, sancağın yeni statüsüyle ilgili anlaşmaların uygulanmasında köstekleyici tedbirler almayı sürdürmüştür. Bağımsızlık isteğiyle sancak halkı gösteriler yapmak isteyince, Fransız memurları bunu önlemeye çalışmışlar ve çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Öte yandan, Fransızlar, Ha-

65 Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s.98.

66 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında, Mustafa Kemal Suriye Cephesi'nde "Yıldırım Orduları" komutanı olarak görev yapmaktaydı. Bu sırada kuvvetleriyle İskenderun'u elinde bulunduran Mustafa Kemal, Antakya'yı da denetim altına almak istemesine rağmen, 7 Kasım 1918'de İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda hareket etmek zorunda kalarak bu bölgelerden kuvvetlerini çıkarmak zorunda kalmış ve işgal kuvvetleri bu bölgeleri işgal etmiştir.

67 Fırat ve Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", ss.287-288.

tay'daki diğer azınlıkları Türklere karşı da kışkırtma yoluna gitmişler ve bunun sonucunda Türkiye kamuoyunda da Fransa aleyhine kuvvetli bir tutum belirmiş; Türk-Fransız ilişkileri giderek bozulmuştur⁶⁸. Nitekim, sancakta görev yapan seçim komitesinin Ankara'ya danışmaksızın bir seçim yönetmeliği hazırlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne göndermesi üzerine sert tepki gösteren Türkiye, 29 Aralık 1937'de 1930 tarihli "Türk-Fransız Dostluk Antlaşması"nı feshetmiştir⁶⁹.

Türkiye, İskenderun sancağı konusundaki caydırıcı nitelikteki diplomatik girişimlerini sürdürürken, Atatürk, aynı dönemde, Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile yaptığı görüşmelerde de Suriye'nin bağımsız olması gerektiğini, ikili görüşmelerle Suriye'yle anlaşmaya varılacağını, Hatay'ın bir namus sorunu olduğunu ve Suriye'nin bağımsızlığı için ordunun girip sorunu çözeceğini belirtmiştir⁷⁰.

Türkiye'nin, sancakta görev yapan seçim komitesinin Ankara'ya danışmaksızın bir seçim yönetmeliği hazırlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne göndermesine karşı sert tepkisi üzerine; Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kurduğu bir komite, Türkiye'nin itirazlarını göz önünde tutan bir seçim tüzüğü hazırlamış ve seçimlerin 15 Temmuz 1938'e kadar tamamlanmasına karar vermiştir. Bu çerçevede, 1938 Mayıs'ının başından itibaren seçmen listelerinin hazırlanmasına başlanmış, fakat Fransız memurlarının davranışları Hatay'da olayların yeniden şiddetlenmesine yol açmıştır. Bunun üzerine harekete geçen Türkiye, güney sınırına 30.000 kişilik bir askerî kuvveti yığarken⁷¹, hastalığı ağırlaşmasına rağmen Atatürk de 29 Mayıs 1938'de güneye ordu denetleme gezisine çıkarak Mersin ve Adana'ya gitmiştir⁷².

68 Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, ss.349-350.

69 Fırat ve Kürkcüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.288.

70 Hasan Köni, "Hatay Sorunu'na Yeni Bir Bakış", **Atatürk Yolu Dergisi**, C 1, S 4 (1989), s.538.

71 Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.350.

72 Fırat ve Kürkcüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.288. Fransa'ya gözdağı verme amacıyla güneye orduyu denetlemek üzere yapılan bu gezi Atatürk'ü çok yorarak mevcut rahatsızlığını daha da arttırmış ve belki de bir anlamda hastalığını çok dahi ani bir biçimde tetiklemiştir. Bunun sonuçlarının ne olacağını önemsemediği için ve rahatsızlığı konusunda doktorlar da tam bir teşhis henüz koyamadıkları için, Atatürk dört gün boyunca ve kavurucu yaz sıcaklığında önce Mersin'e sonra da Adana'ya giderek resmigeçit törenlerine katılmış ve bu törenleri son ana kadar ayakta izlemiştir. Rahatsızlığı nüksettiğinde dahi gezinin yarıda kesilip Ankara'ya dönülmesi tekliflerine şiddetle karşı çıkmıştır. Ve ne yazık ki 25 Mayıs 1938 günü Ankara'ya döndüğünde artık çok zor yürüyebilir vaziyette olan Atatürk, yatağa tamamen bağlı kaldığı ana kadar sağlığı el verdiği ölçüde Hatay meselesine eğilmiş, hükümeti de daha etkili tedbirler almak konusunda sürekli uyarmıştır.

Türkiye'nin güney sınırına asker yığılmasıyla birlikte, gerek bu durum karşısında, gerekse Avrupa olaylarının gittikçe buhranlı bir hal alması nedeniyle, Fransa, Hatay meselesinde Türkiye'ye karşı daha yumuşak bir tutum almak durumunda kalmış ve bu çerçevede Hatay'ın Fransız Vali'sini geri çekip yerine bir Türk Vali tayin etmiştir⁷³. Diğer taraftan, 20 Haziran 1938'de Fransa ve Türkiye, Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvuruda bulunarak seçim komitesinin çalışmalarını durdurmasını talep etmiştir. İki ülkenin birlikte yaptıkları bu başvuru üzerine, Milletler Cemiyeti Konseyi bu isteği onaylamış ve seçim komitesi, 29 Haziran 1938'de sancaktan ayrılmıştır. Böylece, seçim uluslararası denetimden çıkarılmış oluyordu⁷⁴.

Bu gelişmenin ardından, 13 Haziran 1938'den bu yana Antakya'da Türk ve Fransız Askeri Heyetleri arasında yürütülmekte olan görüşmeler, 3 Temmuz 1938 gününe kadar sürmüştür. Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, söz konusu görüşmelerin bu denli uzun sürmesi Batı basınının gözlerinden kaçmamıştır. İngiltere ve Fransa'nın, Avrupa'da savaş bulutlarının yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye'ye ihtiyaç duymanın yanında bir yandan da Suriye'yi de küstürmemeye çalıştıkları; 26 Haziran 1938 tarihli "New York Times" gazetesinde Joseph M. Lewy'nin imzasıyla yayınlanan bir yazıda şöyle ortaya konmuştur:

"...Fransa, sancağın Türkler tarafından ele geçirilmesini 'Fransa'nın müttefiki olan Suriye buna müterizdir [itirazcıdır] diyerek önlemeye çalışmakla beraber, aynı zamanda Türkiye'yi mümkün mertebe teskin etmek zorundadır. Büyük Britanya [İngiltere] ve Fransa, Türkiye'nin artık dünya satranç tahtası üzerinde önemli bir devlet olduğunu bugün takdir ediyorlar. İki yüz bine yakın efrattan [askerden] müteşekkil mücehhez ordusu ve Boğazlar üzerindeki mutlak hâkimiyeti sayesinde Türkiye sevkülceş [stratejik] bakımından Akdeniz mıntikasında önemli devletlerden biri haline gelmiştir. Harp bulutlarının Avrupa ufuklarını kapladığı bir sırada, Avrupa'daki menfaatleri müşterek olan Fransa ve İngiltere, Türkiye ile hal-i sulhta kalmanın hayati bir ehemmiyeti haiz olduğunu ve birçok fedakârlıklara katlanmayı haklı gösterecek kadar kıymetli bulunduğunu çok iyi takdir ediyorlar. ...İster sulhun müdafaası, ister Almanya'ya ve belki de İtalya'ya karşı bir harbin kazanılması için Akdeniz'de bir İngiliz-Fransız-Türk bloğu meydana getirmek son derece önemlidir. Sancağın Türkiye tarafından ilhakına müsaade etmek, Türkiye'nin dostluğunu ve ittifakını kazanmak için çok ağır bir taviz

73 Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.350.

74 Fırat ve Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.288.

değildir. Ancak, Fransa ve İngiltere, Cemiyet-i Akvam'ın ve Cemiyet-i Akvam misakı ile prensiplerinin alemdarı oldukları cihetle, Fransa hiç olmazsa Suriye'yi müdafaa ediyor gibi görünmeksizin sancağı Türklere teslim edemezdi. Fransa ve Türkiye arasında müzakerelerin uzun sürmesinin nedeni budur.”⁷⁵

Majid Khadduri'ye göre de, uluslararası durumun giderek kötüleştiği ve Milletler Cemiyet'inin prestijinin azaldığı bu dönemde Fransa'nın Türkiye'nin dostluğuna duyduğu ihtiyaç, görüşmelerde Fransa'nın pazarlık pozisyonunu oldukça zayıflatmıştır⁷⁶. Sonuç olarak, görüşmeler neticesinde 3 Temmuz 1938'de Türkiye ile Fransa arasında askeri nitelikte bir antlaşma imzalanmıştır⁷⁷. Sancağa bir saldırı durumunda güvenliği sağlamak üzere alınacak olan önlemleri düzenleyen bu antlaşmaya göre, 6000 kişilik bir askerî kuvvet (1000'i sancaktan, geriye kalanı da Türkiye ve Fransa'nın yarı yarıya sağlayacağı askerî kuvvet) güvenliği sağlayacak; sancağa girecek Türk kuvvetinin başında bir albay bulunacak; sancağa giriş günü ve hangi alanlara yerleşeceği birlikte saptanacaktı⁷⁸. Bu çerçevede, 4 Temmuz 1938'de Türk askerî Hatay'a girerken; aynı gün Ankara'da, Türkiye ile Fransa arasında bir dostluk antlaşması da imzalanmıştır. Olayların hızlı seyri nedeniyle parlamentolarda onaylanmadığı için yürürlüğe girmeyecek olan bu antlaşma, taraflardan birine bir saldırı durumunda öteki tarafın tarafsız kalmasını düzenlemekteydi⁷⁹.

Türkiye ile Fransa arasındaki bu yakınlaşmanın ardından, 22 Temmuz 1938'de sancakta seçim çalışmaları başlamış (1 Ağustos'ta sona eren işlemler 35.847 kişinin Türk, 11.319 kişinin Alevi, 5.504 kişinin Ermeni, 1.845 kişinin Arap, 2.098 kişinin Rum Ortodoks topluluğuna yazıldığını gösteriyordu. Buna göre, 358 Türk, 113 Alevi, 55 Ermeni, 18 Arap ve 20 Rum Ortodoks ikinci derece seçmen olarak belirlenmiş) ve 24 Ağustos 1938'de yapılan ikinci derece seçimler sonucu 40 üyelik Sancak Meclisi'ne 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap ve 2 Rum Ortodoks milletvekili olarak seçilmiştir. 2 Eylül 1938'de açılan Sancak Meclisi'nde tüm milletvekilleri Türkçe yemin ederken, sancağın adı “Hatay Devleti” olarak değiştirilmiş; Abdülgani Türkmen Mec-

75 Ercan Karakoç, “Atatürk'ün Hatay Davası”, **Bilig**, S 50 (Yaz 2009), s.113.

76 Khadduri, “The Alexandretta Dispute”, p. 406.

77 Söz konusu antlaşma, hasta yatağında sancak gelişmelerini takip eden Atatürk'ün ısrarı üzerine 3 Temmuz 1938 Pazar günü Fransa Dışişleri Bakanlığı açılarak verdirilen talimat sonucu Antakya'da imzalanmıştır. Bkz. Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.288.

78 Antlaşma metni için bkz. Bkz. **Aynı Tarihi**, S 56 (Temmuz 1938), s.93.

79 Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.288.

lis Başkanı, Atatürk'ün adayı Tayfur Sökmen Cumhurbaşkanı, Abdurrahman Melek de Başbakan olmuşlardır. Türk bayrağına çok benzeyen bir bayrak da Hatay Devleti'nin bayrağı olarak kabul edilmiştir⁸⁰. Yine aynı gün Türk İstiklal Marşı, Hatay Millî Marşı olarak kabul edilmiş ve bu arada Türkiye, yeni kurulan Hatay Devleti'ne acil ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için 50 bin Türk Lirası ödenek göndermiştir⁸¹. Hatay'daki yeni yönetimin ilk uygulamalarından biri, manda dönemi yöneticilerini görevlerinden alarak, yerlerine Türk uyruklu ve CHP'ye yakın kişileri getirmek olmuştur. Diğer taraftan, statüsü gereği Hatay Devleti dışişlerinde Suriye'ye bağlı bir yapıydı ancak, bu prensibe aykırı olarak Hatay'ın dışişlerinin Suriye Hükümeti'yle değil, Fransa ile bağlantılı olarak, doğrudan Türkiye Dışişleri Bakanlığı üzerinden yürütülmesine de karar verilmiştir.⁸²

İskenderun sancağının Hatay Devleti olarak bağımsızlığını kazanması karşısında Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan Celal Bayar'a çektiği telgrafta; *"Bugün Hatay Millet Meclisi'nin açılması ve devlet reisinin intihabı suretiyle Hatay Devleti'nin teessüs ettiğine Hariciye'den verilen malumat üzerine mutali oldum; Cumhuriyet Hükümeti'nin bu muvaffakiyetini tebrik ederim"* diyerek; Celal Bayar Hükümeti'ne, ortaya koydukları mücadeleden ötürü duyduğu memnuniyeti dile getirirken; buna karşılık Başbakan Celal Bayar da *"Yüksek sevk ve idarenizle büyük milletimizin bir hizmetinde ulu şefimizin iltifat ve tebrikine nail olmak gibi bizim için tasavvur edilebilen en büyük saadete ulaştırdığınız Cumhuriyet Hükümetinin, yürekten gelen minnet ve şükranlarını arz eder, sonsuz bağlılıklarımın en derin tanzimlerinin lütfen kabul buyurulmasını istirham ederim"*⁸³ cevabını vermiştir.

Yeni kurulan Hatay Devleti'ne karşı Suriye'nin siyasi, ekonomik ve çeşitli alanlardaki baskı ve ambargolarına Fransa Hükümeti'nin de katılması kar-

80 Fırat ve Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.289.

81 Pehlivanlı vd., **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, s.113.

82 Hatay Devleti'nin başbakanı Abdurrahman Melek bu konuda şöyle bir gerekçe sunmaktadır: *"Hatay Devleti'nin harici temsil işinin Suriye'ye bırakılmış olduğu statüde işaret edilmişti. Buna rağmen Hatay Devleti'nin kurulmasıyla, Hatay kabinesini teşkil ettiğime dair Suriye Hükümeti Başvekiline yolladığım telgrafa cevap alamamıştım. Bu vaziyet, Hatay'ın harici temsili bakımından statünün, Suriye Hükümeti tarafından ihlal edilmiş olduğunu gösteri."* Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, s.69-70.

83 Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C II, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973, s.653.

şısında Türkiye her türlü kolaylığı Hataylılara sağlayarak yeni devlete destek olmaya çalışmıştır. Örneğin, 1 Aralık 1938'de Hatay ürünlerinin Türkiye'ye gümrüksüz girmesi hakkındaki kanun yürürlüğe girerken, Hatay Hükûmeti de Türkiye'den gelenlerin pasaportsuz sadece nüfus kâğıdı ile Hatay'a girmeleri kararını almıştır. Yine 22 Aralık 1938'de tarihinde Hatay Vatandaşlığı Kanunu'nun kabul edilmesi ve iki devlet tarafından karşılıklı verilen ayrıcalıklarla Hatay'ın anavatana katılımını kolaylaştıracak zemin oluşturulmaya çalışılmıştır⁸⁴. Diğer bir deyişle, bu dönemde Hatay Devleti'ni Suriye ve Fransa'nın etkisinden tedricen kurtaracak idari, adli, ekonomik ve diğer konularda yeni düzenlemelere hız verilmiştir. Fakat Türkiye, Hatay Devleti'yle işbirliği halinde söz konusu düzenlemeleri desteklerken, hiçbir zaman Hatay'ın anavatana ilhakından resmen söz etmemiştir. Ancak 1939 Mart'ında Tayfur Sökmen'in Antalya'dan, Melek'in de Gaziantep'ten milletvekili seçilerek TBMM'ye girmeleri, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak edilmek üzere olduğu kanaatini kuvvetlendirmiştir.⁸⁵ Abdurrahman Melek'in sözleri de bu durumu doğrulamaktadır:

“1939 Mart'ında Türkiye'de yapılacak mebus seçimlerinde Tayfur Sökmen Antalya'dan, ben de Gaziantep'ten aday gösterildik, ikimizin de Büyük Millet Meclisi'ne mebus seçilmemiz Hatay'ın anavatana ilhak edilmek üzere bulunduğu kanaatini kuvvetlendirdi. Komşu ve uzak memleketler matbuatında bize müteallik yazılar çıktı. Yabancı bir devletin devlet reisi ile hükûmet reisinin başka bir memleket parlamentosunda aza olmaları keyfiyeti görülmemiş bir hal olarak tavsif edildi. Bir ay sonra Büyük Millet Meclisi'nde yemin etme merasimi için Ankara'ya çağrıldık. Cumhurreisi İnönü, Çankaya'da bizi kabul ettiler ve ilk sözleri arasında 'Ah! Keşke Atatürk hayatta olsaydı, Hatay için kim bilir şimdi ne kadar sevinecekti!' dediler. Hatay'daki umumi durumu kendilerine arz ettik. Yabancı devletlerden birkaçının Hatay'da olan biten işleri çeşitli vesilelerle yakından takip etmekte olduklarını söyledim. İnönü, Türkiye harici siyasetinin İngiltere ve Fransa ile bir ittifak akde ek istikametinde ilerlemekte bulunduğunu, bununla birlikte bizim de Hatay'da buna göre hareket etmemiz icap ettiğini bildirdiler.”⁸⁶

Bu gelişmelerin ardından 1939 ortalarına gelindiğinde, Avrupa'da ortaya çıkan olaylar hızla İkinci Dünya Savaşı'na doğru yön almaya başlamıştır. Söz konusu gelişmeler başta İngiltere olmak üzere statükocu devletleri endişelen-

84 Tekin, **Hatay Tarihi**, s.211.

85 Pehlivanlı vd., **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, s.132.

86 Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, s. 86.

dirmeye başlamıştır. Bu nedenle, İngiltere'nin Akdeniz güvenliği için başlattığı müttefik arayışı sonucunda, İngiltere ve Türkiye 12 Mayıs 1939'da ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır⁸⁷. Bu gelişme Türkiye'ye, Hatay'ı anavatana katmak konusunda aradığı fırsatı vermiştir. Türkiye bu ortak deklarasyonun aynısını Fransa'yla da yayınlamak, dahası üçlü bir ittifakı gerçekleştirmek için Hatay'ın kendi ülkesine katılması koşulunu öne sürmüştür. Fransa'nın bu durumu kabul etmesinde İngiltere'nin baskısı kadar, kendi ordusunun da etkisi olmuştur. Zira, var olan koşulların ciddiyetinin farkında olan Fransız Genelkurmayı, Fransız diplomatların ve siyasilerin karşı çıkmasına rağmen (çünkü bu doğrultuda atılacak bir adım Cezayir başta olmak üzere Fransa'nın gücünü simgeleyen öteki sömürlere kötü örnek olabilirdi), Doğu Akdeniz'de Türkiye'yle yapılacak ittifakın önemini bilerek Hatay konusunda geri adım atılmasından yana ağırlığını koymuştur⁸⁸.

Nihayet, 23 Haziran 1939'da Ankara'da Fransa ile Türkiye arasında, "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesinlikle Çözümüne İlişkin Antlaşma"nın imzalanması suretiyle; Fransa, Hatay Sorunu'nun Türkiye'nin istediği şekilde, buranın Türkiye'ye bağlanması yoluyla kesin çözüme bağlanmasına razı olmuştur. Antlaşma'ya göre; Fransa, Suriye sınırında Türkiye yararına bazı değişiklikler yapılmasını kabul ederken; Hatay'daki Fransız kuvvetlerini bir ay içinde boşaltacak ve ülke değişikliği sebebiyle Hatay'da oturanlara uyrukluuk seçme hakkı tanınacaktı. Bu hakkı kullanmayanların Türk uyruklu sayılması kabul edilmiştir⁸⁹. Bu gelişmenin ardından, Türkiye, İngiltere'yle imzaladığı deklarasyonun bir benzerini Fransa'yla imzalamıştır.⁹⁰ Bütün bu gelişmelerden sonra, yaklaşık 10 ay bağımsız kalan Hatay Devleti, 29 Haziran 1939 tarihinde son toplantısını yaparak Türkiye'ye katılma kararını oybirliğiyle almıştır. TBMM de bu kararı 7 Temmuz 1939'da çıkardığı bir

87 Deklarasyonun metni için bkz. **Aynı Tarihi**, S 66 (Mayıs 1939), ss.215-216. Akdeniz ve Balkanlar'da güvenliğin sağlanması amacıyla yönelik olarak ortaya çıkarılan bu deklarasyonla, İngiltere'nin, Romanya ve Yunanistan'a ilişkin olarak uyguladığı "Garantiler Politikası" Türkiye'yi de kapsayacak şekilde genişletilmiş oluyordu. Deklarasyon Sovyet basınında olumlu karşılanırken, Almanya basınında da sert ifadelerle eleştirilmiştir. İtalya ve Yugoslavya da bu deklarasyona karşı olumsuz bir tavır takınmışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Faruk Sönmezoglu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası (1914-1945)**, Der Yayınları, İstanbul, 2015, ss.334-336.

88 Fırat ve Kürkcüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", s.290.

89 Antlaşmanın metni için ve ekleri için bkz. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I (1920-1945), ss.581-589.

90 Deklarasyonun metni için bkz. **Aynı Tarihi**, S 67 (Haziran 1939), ss.89-90

kanunla⁹¹ kabul etmesinin ardından nihayet, 23 Temmuz 1939 sabahı Hatay'da kalan son Fransız kıtası olan 16. Tunus Avcı Alayı'na ait birliğin saat 07.30'da kışlasından çıkarak saat 11.40'ta Hatay sınırlarını terk etmesiyle birlikte Hatay Türkiye'ye katılmış ve 63. ili olmuştur⁹².

91 **Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun**, Kanun no: 3711, Kabul tarihi: 7 Temmuz 1939, **T.C. Resmî Gazete**, S 4255, 11 Temmuz 1939.

92 Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, s.84.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Misak-ı Millî sınırları içerisinde olmasına rağmen İskenderun sancağının Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Fransa'nın nüfuz bölgesine dâhil edilmesiyle birlikte Türk dış politikasının gündemine giren “Hatay Sorunu”, 1930'lu yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yürütülen siyasi ve diplomatik çabaların sonucunda Hatay'ın Türkiye'ye katılımıyla başarıyla sonuçlandırılmıştır.

Türkiye, gerek Millî Mücadele döneminde ve gerekse Lozan Barış Antlaşması (1923) sonrasında hiçbir zaman ve hiçbir şekilde İskenderun sancağıyla olan ilgisini ve bağını kesmemiş; ahdi hukukuna dayanarak sancaktaki soydaşlarının haklarını gözetmiştir. Millî Mücadele'nin henüz kesin bir zafere ulaşmadığı bir dönemde askerî ve siyasi zorunluluklardan dolayı Ankara İtilafnamesi'yle (1921) bölgenin anavatandan ayrı kalması kabul edilmişse de, sancağa “yönetim” bağlamında tanınan özel statü, Türkiye'nin bu statü üzerinden sancak gelişmeleriyle ilgili olması sonucunu doğurmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde gerek sancakla ilgili gelişmeleri gerekse uluslararası siyasal konjonktürün yarattığı fırsatları iyi değerlendiren Türk devlet adamları “Hatay Sorunu”na odaklanarak; Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekçi ve pragmatist dış politika yaklaşımı temelinde iki aşamada Hatay'ın anavatana barışçıl yollarla katılmasını sağlamışlardır. Birinci aşamayı, Fransa'nın 1936'da Suriye'ye bağımsızlığını vereceğine ilişkin ön anlaşmayı açıklaması karşısında, özel statüye sahip sancağın da bağımsız olması talebinin Türkiye tarafından dile getirilmesi ve bunu sağlayacak askerî, siyasi ve diplomatik çabaların devreye sokulması oluştururken; ikinci aşamasını ise, bağımsız Hatay Devleti'nin kendi kararıyla Türkiye'ye ilhak edilmesi yönündeki girişimler oluşturmaktadır. Bu aşamaların hayata geçirilmesi noktasında Hatay'ın Türkiye'ye katılımı konusunda izlenen caydırıcı diplomasi stratejisi ise üç ayaktan oluşmuştur. Stratejinin birinci ayağında; 1930'lu yılların ikinci yarısına kadar Atatürk'ün önderliğinde oluşturulan Türk dış politikasıyla gerçekçi bir temelde uluslararası hukuka, meşruiyete ve devletler arası ilişkilerde kendisine bir saldırı olmadığı sürece her daim barışa bağlı kaldığı/kalınacağı inancı ve güvenini içeride ve dışarıda çok güçlü bir biçimde tesis edilmiştir. Stratejinin ikinci ayağında; Hatay konusunda, revizyonist devletlerin yaptığı gibi saldırgan bir tutum izlenmeyerek; antlaşmalardan doğan hakların elde edilmesine, korunmasına ya da bunlara aykırı hareketlerin ve gelişmelerin önüne geçilmesine çalışılmış, statükonun ayakta kalamayacağı anlaşıldığında ise statükoculuk dinamik bir tarzda yorumlanarak uluslararası konjonktürün de yardımıyla diplomasi ve

uluslararası hukuk yoluyla eskisinden daha sağlam bir statüko ve zemin elde edilmeye çalışılmıştır. Stratejinin üçüncü ayağında ise, bağımsızlığını kazanan ve Türkiye'ye katılmaya istekli olan Hatay'ın kendi kararıyla Türkiye katılması sağlanmıştır.

Hatay Sorunu'nun başarıyla çözülmesinde, kuşkusuz dönemin Türk dış politikasının şekillenmesi ve tanımlanmasında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan ve çok güçlü etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda, Atatürk'ün daha 15 Mart 1923 günü Adana'ya yaptığı bir ziyaret sırasında söylediği “*Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız*” şeklindeki sözleri onun Hatay konusundaki hassasiyetinin, kararlılığının ve tasavvurunun en net ifadesidir. Diğer taraftan, şurası bir gerçektir ki, İskenderun sancağının 1921'de yürürlüğe konan “özel statüsü”nün işleyişi 1935'lere kadar gerçek manada bir sorun teşkil etmemiştir. Eğer Atatürk, 1936'da Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlığını verme yolunda attığı adım karşısında sancak konusunu yeniden açmasaydı; dönemin oldukça kırılğan ve karmaşık uluslararası yapısı içinde iç ve dış kamuoyunun dikkatlerini celbedecek bir yeni olay söz konusu olamazdı⁹³. Stratejik seviyedeki kadar, taktik noktasında da Atatürk'ün dönemin Türk dış politikasının önemli tüm sorunlarına damgasını vurduğu görülmektedir⁹⁴ ki bunlardan biri de Hatay Sorunu'dur. Atatürk, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını göremese bile, gerçekte bu onun eseridir.

Kuşkusuz, Hatay'ın Türkiye'ye katılması iki savaş arası dönemde Türk dış politikası üzerine yapılan değerlendirmelerde bazı soru işaretlerine (özellikle “statükoculuk” bağlamında) yol açmaktadır. Diğer taraftan genel kanı, söz konusu dönemde uluslararası konjonktürün son derece elverişli olmasına rağmen, Ankara'nın statükocu politika izlediği ve güç kullanarak toprak genişletme eğilimi içinde olmadığıdır⁹⁵. Bu genel kanıya rağmen, “Hatay Sorunu” örneği, tıpkı dönemin revizyonist devletleri (Almanya, İtalya, Japonya) gibi Türkiye'nin de sınıra asker yığarak güç kullanma tehdidinde bulunma yoluyla toprak genişlettiği düşüncesini doğrulamaktadır. Nitekim, Majid Khadduri'ye göre, Türkiye de, tıpkı Almanya'nın Çekoslovakya'nın Südetler bölgesini ilhak etmesini sağlayan Eylül 1938 Münih Anlaşması'na giden süreçte izlediği tak-

93 Jacques Thobie, “Atatürk ve Dış Siyaseti”, İbrahim Güler (Çev.), **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C 11, S 22, Yıl: 2012/2, s.176.

94 Thobie, “Atatürk ve Dış Siyaseti”, s.171.

95 Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.291.

tiğin hemen hemen aynısını izleyerek Hatay'ı kendisine ilhak etmiştir⁹⁶. Ancak yine de, Türkiye'nin her aşamada diplomatik görüşmeleri sürdürdüğünü; Milletler Cemiyeti kararlarına uygun davrandığını ve gerektiğinde bu kararları kendi isteği doğrultusunda yine diplomasi yoluyla değiştirdiğini; doğrudan güç kullanmadığını, yani deyim yerindeyse “kitaba uygun” hareket ettiğini unutmamak gerekir⁹⁷. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin “Hatay Sorunu”ndaki tutum ve davranışları aslında “statükoculuğun dinamik tarzda yorumlanması” olarak düşünülebilir. Statükoda ortaya çıkan ya da süregelen riskler, tehditler ya da fırsatlar karşısında, statükonun aksayan ya da zayıf yönlerini dikkate alarak, “iyileştirme” ya da “sağlamaştırma” yönünde pragmatist davranışlar sergileme olarak ifadelendirebileceğimiz bu durum “Hatay Sorunu” karşısında 1930'ların ikinci yarısında sergilenen askerî, siyasi, diplomatik ve hukuksal çabaların anlaşılması açısından önemlidir.

Tüm bu verilere rağmen, Hatay konusunun belleklerden silinmediği, çok daha sonra ortaya çıkan Kıbrıs Sorunu'nda, özellikle 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilan sırasında uluslararası alanda buna muhalefet edenlerce Ankara'nın önüne çıkarılarak Türkiye'nin genişleme eğilimine örnek gösterildiği, ayrıca 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'nin Musul'u almasını isteyenler tarafından da örnek olarak ileri sürüldüğü, daha da önemlisi Suriye'nin kronik düşmanlığına yol açtığı da bir gerçektir⁹⁸. Nitekim bir yazara

96 Khadduri, “The Alexandretta Dispute”, p.423.

97 Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.291.

98 Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.291. 1923-1939 döneminde Türk dış politikasının Ortadoğu'ya ilişkin iki temel sorunu olan Musul ve Hatay konuları aslında ilginç benzerlikler göstermektedir. Her ikisi de Misak-ı Millî sınırları içinde kabul edilmiş, her ikisinde de Lozan'da geri adım atılmış, her ikisi de yeniden gündeme geldiğinde Milletler Cemiyeti çerçevesinde konu görüşülmüş, her ikisinde de doğrudan güç kullanılmamış, sınıra asker yığmakla ve askerî manevralarla yetinilmiştir. Bununla birlikte “Musul Sorunu”nda bir başarı elde edilemezken, “Hatay Sorunu”nda Hatay'ın Türkiye'ye katılması sağlanarak başarı elde edilmiştir. Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu'na göre bunun nedenleri olarak iki önemli etken söz konusudur: Birincisi, Musul'da hayati önem taşıyan petrolün olması, Hatay'da ise benzer bir ekonomik zenginliğin bulunmadığının sonunda anlaşılmasıydı. İkinci önemli etken ise, 1920'lerin uluslararası ve iç koşullarının 1930'lardan son derece farklı oluşudur. Gerçekten de, 1920'lerde savaştan galip çıkan güçlü İngiltere karşısında yeni kurulan devletini ayakta tutmaya, çağdaştırmaya ve iç isyanlara karşı korumaya çalışan görece zayıf bir Türkiye varken; buna karşın, 1930'larda Avrupa'daki revizyonist devletlerin tehdidi altında, ekonomik ve siyasal olarak istikrarsız, İngiltere'nin baskısını hisseden Fransa karşısında temellerini sağlamaştırmış, halk desteğine sahip bir Türkiye bulunuyordu. 1920'lerin “Versay Düzeni”nin sahibi olan Batı, bu düzenin yıkıldığı 1930'larda ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde kendi güvenliği için askerî açıdan

göre, “Hatay Sorunu” özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Suriye’deki Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde Suriye entelektüel çevrelerinin ve politik tarihinin odak noktasını oluşturmuştur⁹⁹.

Gerçekten de Hatay’ın Türkiye’ye katılımını Suriye tepkiyle karşılamış ve tanımamıştır. Nitekim, Hatay Türkiye’ye 1939’da katıldıktan sonra ve Suriye henüz bağımsızlığını kazanmamış olmasına rağmen, Suriye Meclisi Başkanı Nasuhi Buhari, Milletler Cemiyeti Konseyi’ne başvurarak, Fransa’yı Milletler Cemiyeti manda sisteminin kendisine verdiği yetkileri aşmakla itham etmiştir¹⁰⁰. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda bağımsızlığını kazandıktan sonra ise Suriye, Hatay üzerindeki iddialarını yinelemekten ilk başta kaçınmakla beraber¹⁰¹, 1946’da Fransa’nın bölgeyi tamamen terk etmesinden sonra Şam yönetimi tutumunu değiştirerek, yaptığı açıklamalarda, Türkiye’nin Hatay üzerindeki egemenliğinin hukuk dışı olduğu iddiasını vurgulayıp diğer Arap devletlerine Suriye’yle bu konuda dayanışma içinde olmaları çağrısında bulunmuştur. Suriye’nin bu tutumu karşısında Türkiye de Suriye’yi tanımayı geciktirme yoluna gitmiştir¹⁰². Her ne kadar 1946 yılında Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa’nın arabuluculuğuyla iki ülke arasında bu konuda bir çeşit uzlaşmaya varılmışsa da (Türkiye, Hatay’ı ilhakının Suriye tarafından resmen tanınması için ısrar etmemeyi taahhüt ederken, Suriye de bu sorunu resmen ileri sürmemeyi kabul etmişti)¹⁰³, Suriye zaman zaman (özellikle ilişkilerin gergin veya kötü olduğu dönemlerde) resmî düzeyde Hatay konusunu gündeme taşımaktan kaçınmamıştır. Örneğin, 1953’te Suriye lideri Albay Edip Çiçekli, Hatay konusunu gündeme getirerek Hatay’ın Suriye’ye ait olduğunu iddia etmiştir. Bu maksatla, Hatay’ı ve ayrıca Torosları da kapsayacak şekilde yeni Suriye haritaları bastı-

Türkiye’ye büyük gereksinim duymaktaydı. Bkz. Fırat ve Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, s.291-292.

99 Bu konuda bkz. Keith D. Watenpaugh, “‘Creating Phantoms’: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No: 3 (August 1996), pp.363-389.

100 İlder Türkmen, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası**, BİLGESAM Yayınları No: 4, İstanbul, 2010, s.14.

101 İlk Suriye hükümetinin kurulduğu 5 Temmuz 1944’te, Suriye Dışişleri Bakanlığı, Şam’daki yabancı diplomatik misyonlara gönderdiği bir genelge notada Suriye hükümetinin, Fransa’nın Suriye adına imzaladığı uluslararası anlaşma ve antlaşmalara, şahısların ve toplulukların bunlardan doğan hukukuna saygı göstermeyi kararlaştırmış olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla, bu yükümlülük kuşkusuz Hatay’a ilişkin anlaşmaları da kapsamaktaydı.

102 Türkmen, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası**, s.14.

103 Bk.: **Keesing’s Contemporary Archives**, 1946-1948, p.8375.

ran Edip Çiçekli'nin bu hareketine karşı Türkiye tepki göstererek Şam büyükelçisini geri çekmiştir. Bu olayın üzerine, o sıralarda Şam büyükelçiliğinde meslek memuru olarak görev yapan İsmail Soysal'ı makamına davet eden Edip Çiçekli, Türkiye'nin büyükelçisini çekmesinin gerekçesini sorarak, Hatay meselesini gündeme getirmesinin bir iç meseleden kaynaklandığını ve eğer Suriyeli herhangi bir liderin bu konuyu reddederse koltuğunu koruyamayacağı gerekçesini ileri sürmüştür¹⁰⁴. Günümüze gelinceye kadar Hatay konusunda yaşanan olaylara bakıldığında, Suriye devlet yetkililerinin bu tür düşünce ve eylemlerini halen terk etmedikleri görülmektedir.

104 Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri", s.102.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ada, Serhan, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Aksu, Fuat, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C I-II, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996.

Bodur, Harun, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

Erkin, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl (Anılar-Yorumlar)**, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980.

Hatipoğlu, Süleyman, **Millî Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012.

Melek, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Pehlivanlı, Hamit, SARINAY, Yusuf, YILDIRIM, Hüsamettin, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 1991.

Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, C II, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Sökmen, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Sönmezoğlu, Faruk, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası (1914-1945)**, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

Tekin, Mehmet, **Hatay Tarihi**, Hatay Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Antakya, 1993.

Tengirşenk, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Türkmen, Ahmet Faik, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C 4, Tan Matbaası, İstanbul, 1939.

Makaleler

Birsel, Haktan ve Özkaya Duman, Olcay, “Le Sandjak Est Turc (Sancak Türk'tür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 50 (2012), ss.343-366.

Budak, Mustafa, “TBMM Gizli Celse Zabıtlarına Göre Lozan Konferansı ve İskenderun Sancağı”, **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemele-ri Dergisi**, S 2 (1996), ss.39-46.

Dayı, S. Esin, “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 19 (2002), ss.331-340.

Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer, “Sancak (Hatay) Sorunu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I (1919-1980), Baskın Oran (Edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss.279-292.

Fırat, Melek, “İki Savaş Arasında Türkiye ve Fransa”, **Çağdaş Türkiye Seminerleri’nde Yapılan Konuşmanın Metni**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 17 Mart 2007, ss.3, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0607.html, (Erişim tarihi: 5 Ağustos 2010).

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Mehmet GÖNLÜBOL (Edt.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, ss.3-133.

Güçlü, Yücel, “The Controversy Over the Delimitation of the Turco-Syrian Frontier in the Period Between the Two World Wars”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No: 4 (July 2006), ss.641-657.

Karakoç, Ercan, “Atatürk’ün Hatay Davası”, **Bilig**, S 50 (Yaz 2009), ss. 97-118.

Khadduri, Majid, “The Alexandretta Dispute”, **The American Journal of International Law**, Vol. 39, No: 3 (July 1945), pp.406-425.

Köni, Hasan, “Hatay Sorunu’na Yeni Bir Bakış”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 1, S 4 (1989), ss.535-539.

Okur, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, **Bilig**, S 48 (Kış 2009), ss.137-156.

Sarıнай, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası-I (1936-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XII, S 34 (Mart 1996), ss.3-67.

Soysal, İsmail, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri”, **Bellekten**, C 49, S 193 (Nisan 1985), ss.79-109.

Soysal, İsmail, “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921–1984), **Bellekten**, C 57, S 188 (Ekim 1983), ss.959-1044.

Şimşir, Bilal N., “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri”, **Bellekten**, C XLV/1, S 177 (Ocak 1981), ss.199-202.

Thobie, Jacques, “Atatürk ve Dış Siyaseti”, İbrahim Güler (Çev.), **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C 11, S 22, Yıl: 2012/2, ss.169-177.

Topal, Coşkun, “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 11, S 2 (Aralık 2009), ss.1-16.

Tural, Mehmet Akif, “Savaş İstemeyen Liderin Başarısı: Hatay”, **Orta-doğu Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, 25-28 Ekim 2000, Hatay-İskenderun, C I, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, ss.55-72.

Üstün, Mustafa Tayfun, “An Example for Socio-Economic Interactions in the Sanjak of Alexandretta in the Mandate Period (1921-1938): An Evaluation of the Document in Keshishian Family Heritage”, **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 3, S 6 (Aralık 2016), ss.56-75.

Watenpugh, Keith D., “‘Creating Phantoms’: Zaki al–Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No: 3 (August 1996), pp.363-389.

Gazeteler, Kurumsal Belgeler ve Diğer yayınlar

Atatürk’ün Millî Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge), C II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I. TBMM’nde ve CHP Kurultaylarında (1919-1938), C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961.

Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun, Kanun no: 3711, Kabul Tarihi: 7 Temmuz 1939, **T.C. Resmî Gazete**, S 4255, 11 Temmuz 1939.

Nadi, Yunus, “Fransız Dostluğuna Hala Kıymet Veriyoruz”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 13, Devre: V, İçtima: 2, 01.11.1936.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C II, Mürşit Balabanlılar (Yay. Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

Türkmen, İlter, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası**, BİLGE-SAM Yayınları No: 4, İstanbul, 2010.

Us, Asım, "Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz", **Kurun [Vakit]**, 22 Ocak 1937.

Us, Asım, "Hala İntizar", **Kurun [Vakit]**, 26 Ocak 1937.

Us, Asım, "Hükümete Hitap Ediyoruz", **Kurun [Vakit]**, 25 Ocak 1937.

Us, Asım, "Türkiye Cumhuriyeti", **Kurun [Vakit]**, 24 Ocak 1937.

Us, Asım, "Zavallı Fransa", **Kurun [Vakit]**, 23 Ocak 1937.

Ayın Tarihi, S 36 (Kasım 1936).

Ayın Tarihi, S 37 (Ocak 1937).

Ayın Tarihi, S 37 (Ocak 1937).

Ayın Tarihi, S 56 (Temmuz 1938).

Ayın Tarihi, S 66 (Mayıs 1939).

Ayın Tarihi, S 67 (Haziran 1939).

Keesing's Contemporary Archives, 1946-1948.